

Somaliere i eksil i Norge

En kartlegging av erfaringer fra
fem kommuner og åtte bydeler i Oslo

ADA ENGEBRIGTSEN

GUNHILD R. FARSTAD

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Skriftserie 1/2004

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) 2004

ISSN 0808-9183

Desktop: *Torhild Sager*
Trykk: *Allkopi/GCS*

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00

Telefaks: 22 54 12 01

Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Høsten 2003 fikk NOVA i oppdrag fra Kommunal- og regionaldepartementet, Innvandringsavdelingen, å utarbeide en kunnskaps- og erfaringskartlegging om somaliere i eksil i Norge. Oppdraget var å samle kunnskap og erfaring om somaliere som bor i eksil i Norge fra det offentlige og fra somaliere selv, å utarbeide en litteraturoversikt og å foreslå tiltak der det er nødvendig. Rapporten skal være bakgrunnsmateriale for departementets politikkutvikling. Oppdraget har hatt en tidsramme på tre månedersverk og er i hovedsak gjennomført mellom 1. januar og 5. april 2004. Undertegnede har vært prosjektleder for arbeidet, Gunhild R. Farstad har vært assistent.

Undertegnede laget en projektskisse som ble godkjent av departementet. Det har vært oppnevnt en referansegruppe bestående av: Mohamed Arab, lærer og morsmåslærer i Oslo, Jan M. Haakonsen, sosialantropolog med Somalia som felt, Maka Moallim, ansatt ved Ressurscenter for Somaliske kvinner, Zahara Ali Osman, saksbehandler i Barne- og familieetaten, Flyktningekontoret i Oslo Kommune, Mohamed Sheik, ungdomskonsulent for flere kommuner og Eva Tuv, rådgiver ved innvandringsavdelingen i Kommunal- og regionaldepartementet. Gruppen har hatt seks møter og arbeidet har bestått i å diskutere og kommentere det innsamlede materiale, diskutere innholdet i rapporten og å komme fram til tiltak sammen med prosjektleder. Jeg vil takke referansegruppa for stort engasjement, godt samarbeid og god veiledning.

Jeg vil også takke min kollega Kirsten Danielsen for gode kommentarer til rapporten.

NOVA, april 2004

Ada Engebriksen

Gunhild R. Farstad

Innhold

1 Innledning	7
2 Somaliere i eksil i Norge	10
Bakgrunn – kort historikk om Somalia	10
Hva gjør somaliere forskjellig fra andre flyktningsgrupper?	13
Stigmatisering, generaliseringer og eksklusjon?	16
3 Erfaringer fra åtte bydeler i Oslo og fem kommuner i Norge	18
Stereotypier og generaliseringer.....	18
Tillit og informasjon	22
Boligproblemer	24
Kvalifisering og arbeid.....	27
Somaliske familier	33
Barn og ungdom – skole og fritid	37
Helse	43
Nettverk, transnasjonale bånd og organisering	46
4 Forslag til tiltak	49
5 Somaliere i eksil i Norge - annotert litteraturliste	53
Referanser	71
Vedlegg 1: Liste over bidragsytere	73
Vedlegg 2: Brev sendt til bydeler og kommuner	79
Vedlegg 3: Noen eksempler på gjennomførte tiltak	81

1 Innledning

Denne rapporten er et sammendrag av intervjuer og samtaler med ansatte i åtte bydeler i Oslo og fem kommuner i Norge. Den bygger videre på samtaler med 19 somaliere som enten er ansatt i offentlige prosjekter eller i private organisasjoner som retter arbeidet sitt mot den somaliske befolkningen i Norge på forskjellige måter. Rapporten inneholder forslag til tiltak for å bedre somalieres situasjon i Norge. Rapporten omfatter også en litteraturoversikt som i hovedsak er utarbeidet av Gunhild R. Farstad. Rapporten tar ikke for seg situasjonen for asylsøkere i mottak.

Informanter

Ada Engebrigtsen og Gunnhild R. Farstad har gjennomført fokusintervju i følgende bydeler: Gamle Oslo, Sagene, Bjerke, Alna, Stovner, Søndre Nordstrand, Grünerløkka og Østernsjø. Bydelene ble valgt ut fordi de har flest innbyggere med somalisk bakgrunn. Vi ba om ett møte med representanter for forskjellige sektorer som: sosialtjenesten, Aetat, kvalifisering/voksenopplæring, skolen, helsestasjon og ungdomssektoren i bydelen (introduksjonsbrevet som vedlegg)

Engebrigtsen har gjennomført samme type fokusintervju i følgende fem kommuner: Asker, Skien, Vinje, Tromsø og Bergen. Asker og Skien ble valgt ut fordi de har bosatt mange somaliere over lang tid. Tromsø og Bergen ble valgt ut av regionale grunner og Vinje ble valgt ut fordi kommunen har spesielle erfaringer og resultat med å bosette somaliere. I flere bydeler i Oslo og kommuner i Norge var det ansatt somaliere som deltok i fokusintervjuene.

Vi har videre intervjuet 19 somaliere om deres erfaringer med det offentlige hjelpeapparatet og om deres arbeid med somaliere i Norge. Noen ble valgt ut fordi de har en sentral rolle i den somaliske befolkningen i de fem kommunene, og andre fordi de har lang erfaring med å arbeide i det offentlige i Oslo.

Følgende organisasjoner og prosjekter har vært intervjuet: Røde Kors senteret Orkis, der en stor andel av ungdommene er somaliere,

Bostedsløseprosjektet i Oslo Kommune, som retter seg spesielt mot somaliske ungdommer og barnefamilier, Sentrum politistasjon, forebyggende avdeling og Aetat Intro i Oslo kommune. Bak i rapporten er alle bidragsyterne presentert med navn og arbeidssted.

Et av problemene med å gjennomføre en erfaringsamling på tre måneder er at det er svært mange mennesker og instanser man gjerne ville snakket med som enten er bortreist, for opptatt akkurat da, eller som man ikke rekker å kontakte. Denne samlingen representerer derfor ikke hele bildet, men noen fragmenter som vi håper vil gi mening for helheten. Erfaringene som kommer fram i denne rapporten er presentert slik informantene selv har presentert dem. Forfatteren har valgt ut det som er generelt og i hovedsak utelatt enkelte utsagn og erfaringer som bare står for enkeltpersoner og som må tilskrives disse.

Forfatteren har valgt ikke å kommentere eller analysere de erfaringene som er kommet fram. Informanter som er referert med navn har godkjent referatene.

Posisjon er en viktig innfallsvinkel for å forstå erfaringer. De erfaringene vi gjør er knyttet til den posisjonen og de sosiale rollene vi har og til de forventningene som knytter seg til posisjon og roller. Det viser seg i våre diskusjoner ved at sosialtjenestens og barnevernets ansatte for eksempel har andre erfaringer enn ansatte på helsestasjonen. Ikke bare er arbeidsoppgavene deres forskjellige, men de forventningene begge parter har til møter på helsestasjonen er grunnleggende forskjellige fra dem de har på et sosialkontor eller i barnevernet. Dette kom klart fram hos mange av intervjupersonene. Ansatte på helsestasjon og i skolen hadde stort sett mer positive erfaringer i sitt arbeid med somaliere enn mange i barnevern og sosialtjeneste. Et annet viktig aspekt ved posisjonering er det faktum at hjelpeapparatet er dominert av kvinner. Det er en tydelig tendens i erfaringene som presenteres at kvinner er prioritert i tiltak, og mange peker på at kvinneledede familier oppleves som «lettere» å få kontakt med og lettere å sette i gang tiltak for enn familier der menn er overhode. Denne kvinnedominansen og kvinneorienteringen i offentlig tjenestetilbud reflekteres i denne erfaringsamlingen.

Sammendrag av erfaringer

Det mest generelle en kan si om erfaringer med somaliere i det offentlige er at de er ganske differensierte. Erfaringene fra hjelpeapparatet dreier seg i hovedsak om de familiene som ikke klarer seg selv i kortere eller lengre perioder og er følgelig ikke generelle for hele befolkningen. Etter som nesten halvparten av den somaliske befolkningen er under 20 år og over halvparten av befolkningen har bodd her under fem år, sier det seg selv at mange er avhengige av det offentlige hjelpeapparatet. Videre er det viktig å peke på at en slik erfaringskartlegging først og fremst fanger opp generelle erfaringer som til dels også gjelder andre minoriteter.

Mange offentlig ansatte er opptatt av at stigmatiseringen i media er urettferdig og skader den somaliske befolkningen. Det er overveiende positive erfaringer med somaliere som mennesker, selv om mange karakteriserer samarbeidet som vanskelig og krevende. Mange erfarer at det er vanskelig for offentlig ansatte å oppnå tillit blant somaliere, og det er der ved ofte vanskelig å samarbeide for å finne gode løsninger på problem. Informasjonsarbeidet er spesielt viktig og krevende fordi mange brukere ikke har erfaring med byråkratiske system og institusjoner. Somaliske familier er ofte store og det er et problem å skaffe egnete boliger. Dette fører til at mange familier flytter ofte med skoleavbrudd for barna og generelle tilpasningsproblemer. Fordi mange somaliere har lite eller ingen utdanning møter de store problemer på skole og arbeidsmarked. Det er stor enighet om at de trenger lengre utdanningsløp enn grupper med mer skolebakgrunn. Barna som kommer til Norge i skolealder uten noen skolebakgrunn, får generelt store problemer med å følge med på skolen. Fordi mange foreldre ikke har skolebakgrunn, kan de ikke støtte barna sine i skolearbeidet. Særlig unge gutter ser ut til å forlate skolen før eller under videregående og mange har dårlige fremtidsutsikter.

Videre består den somaliske befolkningen av mange fraskilte og enslige kvinner med til dels mange barn som er helt avhengig av sosialhjelp og støtteordninger, og som i mange tilfeller ikke har noen mulighet til å bli uavhengige økonomisk på sikt.

De fleste somaliere har imidlertid store nettverk i Norge og resten av verden som kan fungere støttende i tilpasningsprosessen i eksil. Det er imidlertid også store forpliktelser knyttet til slektsnettverk både økonomisk og sosialt, og somaliere flest understøtter familie i hjemlandet.

2 Somaliere i eksil i Norge

Bakgrunn – kort historikk om Somalia

Somalisk talende folk har i de siste tusen år bebodd områdene på Afrikas Horn mellom Adenbukta i nord, inn i det som i dag er Nord-Kenya og Østlige deler av Etiopia (Ogaden) og det som i dag er Djibouti. De nordlige delene av området består av halvørken, mens de to store elvene Juba og Shabelle gjør jordbruk mulig i sør. I nord er husdyrnomadisme den viktigste leveveien i innlandet kombinert med handel på kysten og noe jordbruk i enkelte områder. I sør er jordbruk utbredt i det fruktbare område mellom de store elvene, ofte i kombinasjon med utbredt husdyrhold og nomadisme. Til tross for den lange kysten har somaliene tradisjonelt ikke drevet med fiske i særlig grad. Det har alltid vært tett kontakt mellom den arabiske halvøya og Afrikas Horn, og byene langs kysten var bl.a. bebodd av arabiske handelsfolk. (Putman. Britton 1993)

Før kolonisering i slutten av 1880 årene var den somaliske befolkningen politisk organisert i klanfamilier, klaner (ættelinjer etter farslinjen) og slektsgrupper (*reer*) med klanledere og klanråd og et felles eldsteråd av klanledere fra flere klaner. Systemet har betegnelsen segmentære ættelinjer og er utbredt i nomadesamfunn som ikke kan styres av sentralisert myndighet. Prinsippet er at nære slektninger allierer seg mot fjernere i konfliktsituasjoner og i kamp om ressurser. Klanen kan betraktes både som et sosialt, økonomisk og politisk sikkerhetsnett for alminnelige folk og som et politisk redskap for ledere. Slekten, eller *reer* (slektninger med felles forfar i sjetten til åttende ledd) er det viktigste slektsegmentet for folk flest fordi alle som tilhører samme *reer* er gjensidig forpliktet økonomisk og sosialt etter klare bestemmelser. Området ble styrt etter somalisk tradisjon, *xeer*, et system av verdier, normer og regler som regulerer forholdet mellom folk, sammen med tolkninger av Koranen. Somalia har også en levende og rik muntlig tradisjon på epos, poesi, eventyr og et rikt repertoar av ordtak og

metaforer som er viktige ingredienser i dagligtalen. Veltalenhet er følgelig en viktig egenskap ved en respektert person (Lewis 2002).

I slutten av 1800 ble den nordvestlige delen av Somalia annektert av England som protektorat under navnet British Somaliland. Den nordlige delen av Kenya som var bebodd av somaliere ble en del av British East-Africa. Italia koloniserte så den nord-østlige og sørlige delen og den ble kalt Somalia Italiana. Det østlige området, kalt Ogaden, ble annektert av Etiopia og franskmennene koloniserte Fransk Somaliland, det som i dag kalles Djibouti. Det er enighet om at koloniperioden ikke førte til store kulturelle eller politiske forandringer for somaliere generelt. Britene styrte imidlertid Nord-Somalia gjennom det tradisjonelle politiske systemet, mens Italia innførte sitt byråkratiske system, særlig i byene med Mogadishu som hovedstad. Det var i stor grad de store forskjellene i italiensk og britisk koloniadministrasjon som bidro til å gjøre sammenføyningen av Somalia til en vanskelig prosess (Lewis 2002).

Etter uavhengigheten i 1960 og unionen mellom de to somaliske regionene, ble en demokratisk valgt president og et parlamentarisk system innført. Mens de fleste afrikanske stater etter frigjøringen bestod av et mangfold av etniske grupper, innebar uavhengigheten for Somalia at et stort sett etnisk homogent folk var blitt spredt på fire forskjellige stater. Djibouti, Ogadenprovinsen i Etiopia og Nordprovinsen i Kenya var ikke del av den nye selvstendig demokratiske republikken Somalia. En viktig visjon for den første somaliske regjering var Pan-somalisme, et ønske om å samle alle somaliere i en stat. Med opprettelsen av Somalia ble en av de etnisk mest homogene stater i Afrika opprettet. Men homogeniteten var bare relativ. Somaliere hadde felles språk, felles religion (sunnimuslimer) og ideer om felles opphav, men rivalisering mellom klaner og regioner skapte store motsetninger mellom somaliere. Enkelte minoriteter er dessuten aldri helt blitt integrert i den somaliske klanstrukturen. Selv om alle somaliere snakker samme språk kan det være store dialektforskjeller. Motsetning mellom nord og sør som ble utdypet i kolonitiden, bød også på store problemer. Det viste seg å være vanskelig å skape én administrasjon basert på helt forskjellige administrative tradisjoner fra den britiske og italienske kolonitiden. Videre var den etniske sammensetningen av befolkningen i sør mye

mer variert enn i nord. Store deler av befolkningen der hadde vært bosatt som jordbrukere og fiskere i generasjoner og kunne ikke identifisere seg med den nomadiske ideologien som var rådende i nord. Mellom de store elvene levde det også befolkninger av jordbrukere som i stor grad var etterkommere etter frigitte slaver og innflyttere fra andre deler av Afrika. Disse var i hovedsak stigmatisert og ikke akseptert som likeverdige med somaliere. Den nye staten stod overfor store utfordringer i å samle en språklig og religiøst homogen, men ellers ganske splittet befolkning om felles mål. I løpet av 60-årene steg misnøyen med regjeringen, og i 1969 foretok hærsjefen Siad Barre, statskupp og proklamerte seg selv som statssjef kort etterpå. Barre innførte *scientific socialism* etter uavhengigheten, en modell som forsøkte å forene somalisk tradisjon med marxisme. Barre forbød klansystemet, gjorde somalisk til skriftspråk, satte igang alfabetiseringskampanjer over hele landet og bygget ut skolevesenet. Under den første delen av Barreperioden ble det også bygget ut infrastruktur som sykehus, veier og offentlige institusjoner. Det ble bygget flere universitet og høyskoler og jordbruk ble utviklet i sør, samt en begynnende industrialisering. Barre innførte også en ny familielov som ga kvinner like rettigheter med menn på en rekke viktige områder som skilsmisse, arv, utdanning og arbeid. Loven, spesielt lik arverett for kvinner og menn, vakte sterk motstand blant religiøse ledere og i 1975 ble 10 mullaer henrettet. Loven ble vedtatt med endringer, og ga Somalia den mest liberale likestillingsloven i Afrika, men den ble ikke gjennomført i praksis. Det juridiske systemet i landet var imidlertid komplisert, basert både på somalisk tradisjon, *xeer*, på korantolkninger og på sekulær lov. De forskjellige juridiske systemene hadde gyldighet på forskjellige områder (Lewis 2002).

Men til tross for mange positive trekk i Barres første regjeringstid, økte forskjellene mellom nord og sør. Nord baserte seg hovedsakelig på husdyrhold og eksport av kjøtt, samt arbeidsmigrasjon til Golf-statene, mens det i sør ble forsøkt etablert et mer moderne jordbruk (etter sovjetisk kollektiviseringsmodell), industri og en forholdsvis omfattende offentlig sektor, ettersom statsadministrasjonen lå i hovedstaden Mogadishu. Utover 80-årene ble Barres regime stadig mer restriktivt og klanbasert, og motstanden økte over hele landet. Etter en ødeleggende

krig med Etiopia for å ta tilbake Ogaden provinsen, var også økonomien ødelagt. Etter et mislykket kupp mot presidenten ble motstandsbevegelsen Somali Salvation Democratic Front (SSDF), som var basert på klanene i Nordøst Somalia, etablert i 1979. Utover 80-årene var det stadig kamphandlinger mellom regjeringshæren og stadig flere klanbaserte motstandsbevegelser og flere massakrer på sivile av regjeringshæren. I 1988 ble Hargeisa, største byen i nord, bombet og fullstendig ødelagt etter at byen var blitt erobret av den lokale motstandsbevegelsen Somali National Movement (SNM). Mange mennesker omkom og ca. 360000 flyktet til leire i andre områder. I 1991 ble president Barre styrtet og forskjellige motstandsbevegelser tok kontroll over Mogadishu (USC) og Hargeisa (SNM). I 1991 erklærte SNM uavhengighet for Republikken Somaliland, som til i dag ikke er anerkjent internasjonalt. Til tross for oppblomstring av kamphandlinger mellom klaner på midten av 90-tallet, har Somaliland i dag en demokratisk valgt president, parlament og lokalstyre. Puntland, som utgjør den nordøstlige spissen av Somalia, proklamerte seg uavhengig i 1998, men den valgte presidenten nektet å gå av da perioden var slutt.

I sør omkring Mogadishu er det pågående kamper mellom klaner, fraksjoner og bander. Til tross for fredskonferanser i Nairobi og andre steder de siste årene, støttet av det internasjonale samfunnet, er det ikke etablert noen fungerende regjering der. Alt i alt har det somaliske samfunnet de siste 20 åra vært preget av kaos, krigshandlinger, utrygghet, sult og fattigdom, og ca. 1/3 av befolkninger er flyktninger. En stor andel av flyktninger til Norge har også bodd i flyktingleire i Kenya og Etiopia under til dels farlige og elendige forhold. De fleste familier er splittet over flere kontinenter, og ettersom den primære lojaliteten er til familien, prøver de fleste flyktninger å samle familien i eksil.

Hva gjør somaliere forskjellig fra andre flyktinggrupper?

Det bodde 13.700 somaliere i eksil i Norge per 1.1.03 (ssb.no) med en liten overvekt av menn. Dette tallet omfatter førstegangsinvandrere og personer født i Norge med to somaliske foreldre. Av disse bor litt under

halvparten i Oslo. Ellers i landet bor det flest somaliere i Stavanger, Skien, Bergen og Bærum.

De første somaliere som bosatte seg i Norge var imidlertid sjøfolk og deres familier som kom lenge før borgerkrigen. De første flyktningene begynte å komme allerede i 1978 etter et mislykket statskupp mot presidenten, og utover 80-åra kom det stadig flere politiske flyktninger. Først etter bombingene av Hargeisa i 1988 og utover på nittitallet økte imidlertid antallet asylsøkere betydelig. Men de fleste somaliere som er i Norge nå, er kommet i løpet av de siste fem årene. I 2003 stoppet UDI midlertidig behandlingen av asylsøknader fra Somalia for å gjennomgå praksis. Behandlingen er nå tatt opp igjen. Somaliere i Norge er flyktninger og det er en rekke sosiale og demografiske forhold som skiller dem fra andre grupper.

Somalia – et land nesten uten infrastruktur

Somalia er et av de ytterst få land i verden som ikke har hatt noen sentral regjering siden midten av 1980.

Somaliere har mange felles problemer med andre etniske grupper, men ett forhold som skiller seg ut er at Somalia de siste 20 årene ikke har hatt noen regjering. Man har ikke hatt offentlige kontorer, skoler, sykehus. De fleste som kommer hit har levd i en krigskultur, en vill kultur. Survival of the fittest. Andre er kanskje vant med at det finnes kontorer hvor de kan få papirer osv, men de fleste somaliere har ikke hatt noen institusjoner. De har tatt med seg den kulturen hit, og har ingen tillit til offentlige kontorer. De tror ikke på at søknadene de skriver fører til noen ting. Da blir det konflikter med kontorene, og mange misforståelser. Når jeg flyttet fra Somalia var det annerledes. Jeg har problemer med å skjønne de flyktningene som kommer nå. Det er to forskjellige syn. (Programkoordinator for Introduksjonsprogrammet i en bydel i Oslo.)

Borgerkrigen, etterfulgt av en omfattende hungersnød og en vedvarende borgerkrigstilstand i store deler av landet, har ført til store menneskelige tap og nesten fullstendig ødeleggelse av infrastruktur som skoler og sykehus. Det innebærer at de fleste flyktninger og deres familier under 25–30 år ikke har noen erfaring med å leve i et ordnet samfunn og ikke har fullført noen utdanning. Ettersom andelen analfa-

beter i befolkningen var høy før borgerkrigen, kan en regne med at den er enda høyere i dag. Mange tidlige flyktninger var midt i en høyskole- eller universitetsutdanning da de måtte flykte og fikk slik avbrutt sin utdanning i hjemlandet. I Norge har de fleste måttet begynne på nytt. De som har utdanning har enten gått på de få private skolene som fungerer eller de har gått i utlandet.

Én somalier hevder at somaliere sannsynligvis er ett av de folk i verden som har dårligst erfaring med et sentralisert statssystem, mest på grunn av det tradisjonelle nomadiske styresettet med stor vekt på egalitet og på grunn av diktatur og borgerkrig. Samtidig peker han på at Norge er en av de sterkeste stater i verden med mest offentlige institusjoner og at møtet mellom det norske og det somaliske derfor er fullt av mistillit og miskommunikasjon.

Unge enslige menn

Den somaliske befolkningen er den «yngste» minoriteten i Norge, 48 prosent er under 20 år. Og bare 7 prosent er over 44 år. Av de 3000 barn som er født i Norge er halvparten under 5 år (ssb.no, 2003).

Befolkningen har også høyest andel enslige, hele 26 prosent, sannsynligvis er mange av dem enslige mindreårige, i hovedsak unge menn (ssb.no, 2001). Vi vet fra befolkningen som helhet at det er i disse aldersgruppene, særlig blant enslige unge menn, vi finner høyest andel psykiske problemer, kriminalitet og andre sosiale problemer.

Nyankomne flyktninger

Somaliere er også en av de sist ankomne flyktningegrupper i Norge, 60 prosent har bodd her kortere enn fem år (ssb.no 2003). Det vil si at de fleste er ungdommer og unge mennesker som befinner seg i en dobbel overgangsfase, fra barn til voksne og fra hjemlandet til eksil. Det betyr også at de fleste enten er i mottak eller er under opplæring. Dette forklarer langt på vei den lave arbeidsdeltakelsen blant somaliere i Norge, ca. 26 prosent (ssb.no, 2001). Etersom befolkningen er så ung vil den fortsette å vokse i årene framover til tross for at det ikke kommer mange nye asylsøkere.

Enslige kvinner med store barneflokker

En stor andel av den somaliske befolkningen i Norge lever i hushold med enslig forsørger, ca. 30 prosent. Gjennomsnittlig fødselsrate er også høy, 3,6 barn per kvinne. Skilsmisse har tradisjonelt vært utbredt i det somaliske samfunnet, og både menn og kvinner har kunnet kreve skilsmisse, men på forskjellig grunnlag. I motsetning til mange muslimske samfunn beholder somaliske kvinner sin tilhørighet og sine rettigheter i sin fars slektsgruppe (klan) etter ekteskapet, og er økonomisk mindre avhengig av mannen og mannens familie enn kvinner er i mange andre samfunn. Enslige somaliske forsørgere har igjen langt lavere samlet inntekt enn en del andre grupper til tross for at de gjennomsnittlig har flere barn enn sammenlignbare grupper (ssb.no, 2001). Når man i tillegg vet at somaliere flest støtter familien sin hjemlandet er det grunn til å være oppmerksom på hva denne relative fattigdommen betyr for familiens velferd og barns oppvekstmiljø.

Stigmatisering, generaliseringer og eksklusjon?

De siste årene har somaliere som befolkningsgruppe blitt gjenstand for en mediedebatt som er blitt oppfattet som stigmatiserende av mange. Mediedebatten om kvinnelig omskjæring, men også gjentatte rapporter om barneranere, om boligproblemer, om bruk av hijab i skolen og om arbeidsløshet blant somaliere, har satt hele den somaliske befolkningen generelt i et negativt lys. Samtidig viser tall som er blitt offentliggjort i media at somaliere kommer dårlig ut på de fleste velferdsstatistikker som arbeidsdeltakelse, sosialhjelpsmottak, boligbråk m.m. Alt i alt kan en si at mange nordmenn oppfatter somaliere generelt som en «problematisk gruppe». Somaliere på sin side, spesielt den voksende gruppen av velutdannede og velfungerende mennesker, opplever denne offentlige stigmatiseringen som sterkt belastende og ekskluderende. Somaliere hevder også at mange somaliere har flyttet bl.a. til Storbritannia for å unngå det de opplever som en stigmatisering som truer selvrespekten.

Enkelte offentlig ansatte som har deltatt i denne erfaringssamlingen, har reagert på at somaliere er valgt ut som en egen gruppe og på at det eventuelt skal rettes spesielle tiltak mot denne gruppa. Det blir

oppfattet som uheldig generalisering som kan føre til stigmatisering. Det er en forståelig og viktig innvending. Som prosjektleder vil jeg imidlertid peke på at de fleste offentlige ansatte med lang erfaring i arbeid med innvandrere og flyktninger i Oslo og ellers i landet, oppfatter somalieres situasjon i Norge som annerledes enn for de fleste andre minoritetsgrupper og allerede har noen tiltak spesielt tilpasset denne gruppa.

Jeg vil også peke på at mange somaliere selv hevder at de er forskjellige fra andre minoriteter med sin nomadiske kulturbakgrunn og spesielle migrasjonshistorie.

Mange av de problemene som oppstår i møtet mellom hjelpeapparatet og den somaliske befolkningen gjelder imidlertid en del av den somaliske befolkningen. Selv om rapporten ønsker å gi et generelt bilde av situasjonen for den somaliske befolkningen i Norge, reflekterer den i hovedsak situasjonen til de somalierne som på en eller annen måte er avhengig av det offentlige hjelpeapparatet sett fra offentlige ansattes synspunkt. Den store andelen nykommere og den store andelen barn og unge gjør likevel at erfaringene som kommer fram her er representative for en stor andel av den somaliske befolkningen i eksil i Norge.

3 Erfaringer fra åtte bydeler i Oslo og fem kommuner i Norge

I det følgende skal vi presentere et redigert utdrag av de erfaringer og synspunkter som kom frem i undersøkelsen. Først presenterer vi samtalene med offentlig ansatte i bydeler og kommuner. Deretter presenterer vi erfaringer og synspunkter som kom fram i samtaler med somaliere.

Stereotypier og generaliseringer

Det offentlige hjelpeapparatet:

Ansatte over hele landet var opptatt av at somaliere er urettmessig stigmatisert i media og de ønsket å gi et nyansert bilde. Fra en bydel i Oslo:

Media har et gigantisk ansvar. Somaliere kommer dårlig ut på levekårsstatistikker, det står stadig vekk i avisa at det er 75 prosent sosialhjelpsmottakere, og at mennene sitter bare på kafé, skilsmisser, og ... det er bare negativt. Jeg tenker at ryktet kommer dem litt i forkjøpet i forhold til arbeidsgivere osv. Somalierne blir presentert så negative i media at det blir ekstra vanskelig å få dem inn (arbeid, bolig). Solskinshistoriene kommer jo ikke frem i det hele tatt. Det er bare fokus på det negative.

I flere bydeler og kommuner har spesielt ansatte i sosialtjenesten og barnevernet presisert at deres erfaringer i hovedsak dreier seg om somaliere som av en eller annen grunn er avhengige av det offentlige hjelpeapparatet. Noen presiserer også at deres spesielle stilling farger erfaringene. En sosialkonsulent i Oslo reflekterer over erfaringene de første årene med mange somaliere i bydelen:

Jeg begynte i 1990 så jeg var jo med på den store eksplosjonen for den somaliske gruppa. Men det er et spesielt forhold – mange som kom til oss var ikke bosatt i Oslo (men hadde flyttet dit på egenhånd) – så vi fikk en avvisningsrolle som var vanskelig.

Spesielt i forhold til de som kom hit for første gang (til sosialkontoret). Du kan bli litt prega av det.

Og:

Det har vært i sum veldig vanskelig å stå i den avvisningsrollen for mange har jo gode grunner til å bo i Oslo. Vi har blitt tvunget til å være mer byråkratiske enn vi ønsket, vi må jo være ganske firkanta.

Til tross for de medieskapte negative generaliseringene, har ansatte i de fleste bydeler og kommuner først og fremst positive erfaringer med somaliere som mennesker og brukere. Mange har følgelig vært opptatt av å presentere sine positive erfaringer. Det gjelder ofte også de som opplever somaliere som «vanskelige». Fra Oslo sier ansatte at: «Somaliere er generelt positive, åpne og har humor.» «Somaliere er ressurssterke, til tross for lite utdanning klarer de fleste å finne fram i systemet.» Ansatte i Asker kommune sier: «Det er en stolt folkegruppe, de går sine egen veier og hører ikke alltid på oss og det kan være positivt. De er omsorgsfulle overfor sin egen gruppe, mer enn vi er vant til blant andre grupper og blant norske». Generelt sett understreker de fleste at somaliere er en befolkningsgruppe som det er morsomt å arbeide med. Noen, spesielt i Oslo, har imidlertid andre erfaringer og beskriver somaliere som tilbaketrukket, som kranglete og vanskelige å integrere. Mange peker på at «somaliere generer mer arbeid enn andre». En karakteristikk som går igjen er at somaliere betegnes som stolte. En vanlig måte å utdype betegnelsen på er: «dette er folk som vil ordne opp selv». Fra en lærer i voksenopplæringen i Oslo reflekteres det over hva denne stoltheten bunner i:

Mange er stolte og viser dette ved at de vegrer seg for å ta enkelte jobber – det krever spesiell oppmerksomhet fra oss – men bak stolthet ligger det ofte lav selvtillit i forhold til det norske. De må bli møtt med respekt – somaliere er veldig sårbare i forhold til å bli tråkket på – de trenger trygge rammer og å gis nye muligheter.

Samtidig ble denne stoltheten opplevd som positiv og som et uttrykk for selvtillit og en kilde til uavhengighet. Flyktningekonsulentene i Vinje

kommune bemerker i sin rapport om bosetting av somaliere i Vinje kommune (1987–97 s. 20):

Flyktninger som trenger hjelp er ei kjend sak – kanskje det er lettare å te seg overfor folk som er «hjelpetrengande», «stakkarar» – då kan vi halde fast på posisjonen «vi–dei». Vi som gjevarar/ hjelparar, flyktningane som mottakarar. (Garnes 1997)

Den generelle erfaringen er at somaliere skiller seg på noen områder fra andre minoritetsgrupper, og at de krever andre tiltak og arbeidsmåter enn andre grupper. Mange offentlige ansatte understreker samtidig at det er stor forskjell på somaliere når det gjelder å klare seg i det norske samfunnet. De fleste skiller mellom to grupper: de uten eller nesten skolebakgrunn og erfaring fra lønnsarbeid, og de med skolebakgrunn og arbeidserfaring, ofte fra byer. Det var en generell erfaring at de med solid skolebakgrunn klarer seg stort sett bra, de uten har store problemer med utdanning og arbeid.

I Oslo mener mange at det er en endringsprosess på gang. Der det før var mye kommunikasjonsproblemer, harde forhandlinger om rettigheter og konflikter, mener mange nå at klientene forstår systemet bedre. En sosialkonsulent i en bydel med mange somaliere reflekterer over at de i dag først og fremst har pågang fra ungdom som ønsker støtte til utdanning og arbeid, og at disse stort sett er velinformerte, motiverte og samarbeidsvillige. Noen hevder at dette også er et resultat av at sosialtjenesten og andre etater nå har bedre kompetanse, de er bedre forberedt faglig til å møte somaliske klienter. Flere peker for eksempel på at det er viktig å likebehandle og ha klare regler for å minske usikkerhet og forhandlingsrom både hos ansatte og brukere. Det er med andre ord en slags behersket optimisme når det gjelder den somaliske befolkningens framtid i de mest folkerike bydelene i Oslo

Somaliske informanter

Mange somaliere er opptatt av det de opplever som stigmatisering og generalisering i media. Mohamed Sheik, som har bodd 16 år i Norge og arbeidet som konsulent i flere kommuner, sammenligner Sverige med Norge og hevder at det, først og fremst på grunn av dårlig journalistikk, er mye mer nedverdiggende å være utlending i Norge enn i Sverige. Han peker videre på at stigmatiseringen i media i første rekke rammer

somaliere med utdanning som er i arbeid og som hele tiden føler at de må forsvare «sin befolkning» og bevise at de selv er annerledes. Mange gir også uttrykk for at de opplever stigmatiseringen som en form for eksklusjon og som et uttrykk for at de er uønsket i Norge. Mohamed Aden, lærer og morsmåslærer som har bodd 15 år i Norge uttrykker det humoristisk: «Hvis det blir plassert en bombe et sted i Norge, vil Carl I. Hagen bli statsminister og vi blir utvist fra Norge.» Mange somaliere sier de tror de blir utvist som gruppe dersom FRP kommer til makten.

Mange somaliere opplever også at de blir diskriminert på boligmarkedet og på arbeidsmarkedet først og fremst på grunn av sin somaliske bakgrunn.

Det er en utbredt opplevelse blant mange somaliere at Norge er «stengt» for dem. Til tross for at mange har vært forretningsfolk i Somalia, er det bare en liten andel som er selvstendig næringsdrivende i Norge. Mange opplever at det er vanskelig eller nesten umulig å sette i gang med forretningsvirksomhet. Alle virksomheter trenger lang forberedelse i byråkrati og i utdanningssystemet. Mohamed Abdirahman kom til Norge som enslig mindreårig i 1990 og tok seinere hovedfag i sosialøkonomi. Han har også startet og drevet en kafé, og forsøker å skape andre virksomheter. Han har selv erfaring med hvor vanskelig det er å forstå og håndtere det byråkratiske systemet i Norge. Et av problemene han peker på er at somaliere flest ikke har noen i nettverket sitt som er plassert over dem i systemet. Det er generelt få personer plassert slik i norsk arbeidsliv at de kan virke som støttepersoner for dem som søker jobber og som vil starte for seg selv.

Han peker også på at fordi den somaliske eksilbefolkningen er så ung, blir instanser som skole, barnehage, barnevern og politi alarmert samtidig og det dannes et bilde av en gruppe med store problemer. Han hevder at Norge var uforberedt på en så ung befolkning med til dels liten eller ingen skolebakgrunn. Dette kom som et sjokk på det offentlige, og det dannes generaliseringer og negative forestillinger som sprer seg.

Han peker på at respekt og ære er viktige verdier i det somaliske samfunnet. «Du kan ikke ignorere en somalier» som en uttrykker det. Dette innebærer at mediedebatten oppleves som svært skamfull for mange somaliere, uten at de kan gjøre noe for å gjenopprette æren.

Tillit og informasjon

Det offentlige hjelpeapparatet

Nødvendigheten av å skape tillit i relasjonen mellom det offentlige og somaliere som gruppe, går igjen som en rød tråd i alle intervjuene med bydeler og kommuner. Mange beskriver den somaliske minoriteten som forholdsvis «lukket» og engstelig for innsyn og involvering fra myndighetene. Slike erfaringer kan oppsummeres i utsagnet fra en barnevernsarbeider i Oslo: «Generelt sagt har det vært en tung gruppe å komme inn i og å få en dialog med.» Andre hevder at mangel på tillit til det offentlige systemet er en del av den somaliske kulturen, men også et resultat av borgerkrigen som har ført til ustabilitet, bl.a. ved at mange ikke holder avtaler og møter opp når de skal.

Men mange sier også at når man først har opprettet et tillitsforhold går samarbeidet bra.

Vi er overrasket over de som sier at det er en vanskelig gruppe å jobbe med, for vi har veldig positive erfaringer. Relasjonen til hjelpeapparatet er viktig for alle. Men den relasjonen er enda viktigere for somaliere. Sikkert på grunn av den tilliten som er ødelagt, man må bruke litt ekstra tid til å pleie relasjonen, skape tillit. Men når tilliten er oppnådd stoler de enda mer på en enn andre flyktninger. (Leder for Introduksjonsprogrammet i en bydel i Oslo.)

Det er stor enighet om at somaliske ansatte er svært viktige for å oppnå en relasjon med somaliske familier i mange sammenhenger. Mange peker på at somaliere stoler mer på andre somaliere enn på det offentlige, og dersom en eller flere begynner å delta på et prosjekt etc. kommer gjerne flere etter. Dette er imidlertid en erfaring som gjelder mange minoriteter. Dette er løst på forskjellige måter i bydeler og kommuner. Flere bydeler i Oslo har etablert et system med kontaktpersoner mellom somaliere og ansatte, der for eksempel somaliere ansettes. Flere kommuner har også ansatt somaliske konsulenter som rådgivere i arbeid spesielt med denne gruppa. Som det framgår av denne erfaringssamlingen er det ansatt somaliske saksbehandlere, miljøarbeidere, minoritetsrådgivere og konsulenter i mange av de bydelene og kommunene vi har vært. Somaliske ansatte er en spesielt

viktig ressurs ettersom mange først og fremste forholder seg til muntlig informasjon og personlig overlevering. Dette har sammenheng med at mange av brukerne enten er analfabeter og/eller kan lite norsk, men det hevdes av flere at det også må forstås ut fra somaliernes sterke muntlige tradisjon (se historikk).

Én lærer ved introduksjonsprogrammet i Oslo påpeker at samarbeid har to parter: «Det at vi kommer til kort av og til henger sammen med tjenesteapparatet. En må gå i seg selv og se om det kanskje er noe feil med oss, at vi ikke klarer å tilpasse tilbudet til dem. Dette snakker vi mye om.»

Somaliske informanter

Somaliere hevder at mangel på riktig informasjon om det norske samfunnet og systemet er grunnlaget for den mistillit mange somaliere har til det offentlige. Mohamed Sheik hevder at religion forklarer noe av den usikkerheten som råder. Han sier at somaliere flest ikke var bokstavtro muslimer før krigen, og at de nå er usikre på hvordan de skal praktisere islam i eksil og på hva det betyr å være en skikkelig muslim. Dette gjør dem generelt usikre i forhold til livet i Norge. Dette fører både til at de religiøse lederne får stor makt og til at mange stenger ute det norske samfunnet, hevder han. Abdirahman hevder at den tilliten mange har til religiøse ledere er problematisk ettersom de ofte har lite kunnskap om livet i Norge.

Zahara Ahmed Mussa har bodd fem år i Norge. Hun har en biologiutdannelse fra Jemen, er opptatt av ernæring og kosthold, og arbeider som saksbehandler på et kvinneprosjekt i en bydel i Oslo. Hun påpeker at mange mangler elementær informasjon om det norske samfunnet og at det trengs generell opplæring og veiledning helt fra begynnelsen, ikke som nå etter at de har fått oppholdstillatelse:

Jeg har jobbet med noen familier som for eksempel ikke vet hva de kan spise, de vet ikke hva som er forbudt (haram) og hva som er tillatt. Det sprer seg mye feilinformasjon gjennom nettverkene og mange tror for eksempel at brød er forbudt. (Løype som brukes i ost er laget av svin.)

De fleste somaliere i denne undersøkelsen er enige om at informasjon og kunnskap om det norske samfunnet er en nøkkel til økt deltakelse.

Slik det er i dag er det mange som får såkalt «kaféinformasjon». Det vil si at de får informasjonen av de som har tid til å gi den, de som ikke er i arbeid eller har erfaring fra annen virksomhet i Norge og som møtes på gatene og kafeene. Her spres mye rykter, misforståelser og feilinformasjon.

Yussuf Warsame, som har bodd 19 år i Norge og har arbeidet innen mange felt i det offentlige, peker på at det er viktig ikke bare å informere, men å få innvandrere til å forstå rasjonaliteten i det norske samfunnssystemet. At trykkesystemet for eksempel er et kollektivt system som er godt for alle og derfor må brukes riktig. Han påpeker at innvandrere trenger generell opplæring i «norskhet». Alle somaliere jeg har snakket med mener at en av de viktigste tiltakene er å bruke etablerte somaliere til å skape tillit til det offentlige og slik hjelpe sine landsmenn i tilpasningsprosessen i Norge.

Det trekkes også fram at det offentlige trenger generell kompetanseheving i å møte en gruppe med somaliernes bakgrunn og erfaringer. En erfaring fra denne samlingen er at det er mye kompetanse blant offentlig ansatte rundt omkring i bydeler og kommuner, men at det er lite samordning av tiltak, lite oppfølging av prosjekter og at kunnskaper og erfaringer som er opparbeidet noen steder ikke blir spredt.

Boligproblemer

Det offentlige hjelpeapparatet:

Å skaffe en passende bolig er et av de store problemene for innvandrere generelt, men erfaringen er at somaliere med mange barn møter spesielle problemer: Det er vanskelig å skaffe store nok leieboliger for familier med mange barn. Særlig i Oslo der de fleste leiligheter på markedet er treroms og større leiligheter gjerne blir svært dyre. Mange beskriver leieboliger for folk uten midler som «fattigdomsfeller» fordi man blir avhengig av det offentlige for å kunne betale husleie. I likhet med flyktinger generelt tar det mange år før somaliere flest kan forsørge seg selv, men med husleier på 10 til 15000 kr måneden vil dette aldri være mulig for mange. De som ofte kommer spesielt ille ut er folk som er inne i arbeidslivet, men som får så høye boutgifter at de aldri egentlig klarer seg selv og stadig blir avhengig av sosialkontoret.

Det er også en generell erfaring at det er vanskelig å finne utleiere som ønsker å leie ut til barnerike familier og til somaliere spesielt. Dette forklares på bakgrunn av utleieres erfaringer med noen somaliske familier i leiligheter, og som et resultat av rykter som verserer om somaliere generelt. Når det gjelder holdet i slike rykter er erfaringene fra kommunalt ansatte som driver med boligformidling ganske entydige: Mange familier har ikke erfaring med å bo i leiligheter i boligblokker, de har et annet sosialt liv enn mange nordmenn, med mange små barn, mye besøk og ofte bor mange flere i leiligheten enn det som er oppgitt. Mange er ikke fortrolig med elektrisk oppvarming, tre- og syntetiske materialer, vannklosett og ofte ikke med vaskerutiner, fellesdugnader og lignende. Slike forhold resulterer ofte i klager fra naboene til bydelsadministrasjon, flyktingekonsulent og lignende på det naboer karakteriserer som støy, og det boligkonsulenter karakteriserer som nedslitte og til dels ødelagte leiligheter på kort tid. Slike dårlige erfaringer med noen somaliske familier går ut over hele gruppa.

Fra det husbankfinansierte «Bostedsløseprosjektet» i Oslo kommune (se vedlegg), bekrefter de ansatte generelle erfaringer omkring boligproblemer og naboklager, først og fremst for store barnefamilier. Det framheves av flere at somaliere er svært gjestfrie og ikke kan avvise familie og slekt som kommer på besøk for korte eller lengre perioder, eller som ikke har noe sted å bo en periode. Det innebærer at leilighetene ofte er bebodd av mange flere personer enn det de er beregnet på.

Det påpekes også at mange klager kommer fra svært urimelige naboer med negative holdninger til innvandrere generelt. Konsekvensene er uansett at det ikke er lett for kommunen å skaffe bolig, og mange familier bor altfor trangt og kummerlig over mange år.

En familie bestående av mor, far og ti hjemmeboende barn fra 18 til to år bor i en tre roms leilighet på 60 kvm. De er så redde for å forstyrre naboene at de snakker lavt sammen og barna får ikke leke i leiligheten.

En kvinne som stadig fikk klager på barna sine i en blokk i Oslo ble til slutt så oppgitt, og ettersom hun ikke helt forstod hva det handlet om, begynte hun å vaske hele oppgangen i 10 etasjer for å gjøre blidgjøre naboene. Det fortsatte hun med helt til sosialkonsulenten i bydelen grep inn.

Somalier flytter mer enn andre grupper og det mener mange både i sosialtjenesten og barnevernet er grunn til bekymring. Noen hevder at flytting er naturlig for somaliere fordi de har en nomadisk bakgrunn, andre peker på at mange familier blir kastet ut og må flytte.

Noe flytting i Oslo skyldes også den kommunale boligpolitikken. Man kan i hovedsak bare beholde en kommunal leilighet i to år, så er det ut på det private leiemarkedet. Med barn i skolealder kan det innebære skolebytte, bytte av venner og lekemiljø og å etablere relasjoner til et nytt hjelpeapparat. Dette har igjen konsekvenser for integrering i skole og nabolag.

Somalier, som innvandrere flest, leier bolig (ssb.no, 2003). Det pekes på at mange somaliere er engstelige for å ta opp lån ettersom renter ikke er kjent fra Somalia og mange mener det er forbudt i Koranen. Når man ikke har egenandel og lav inntekt er det uansett vanskelig å få banklån. Tall fra Statistisk sentralbyrå viser likevel at det er en klar økning i kjøp av bolig. Under overskriften «Kjøper seg ut av diskrimineringen» kunne Dagsavisen (5/5 2003) slå fast at andelen boligkjøpere øker mest blant somaliere, en firedobling fra syv til 30 prosent i løpet av perioden 1996–2001.

Somaliske informanter

Somalier i Oslo påpeker at det å skaffe en velegnet bolig er et av de største problemene de har. Somalier selv føler seg diskriminert på boligmarkedet ved at deres somaliske bakgrunn brukes som argument mot å få leie en bolig. Dårlige erfaringer med enkeltfamilier generaliseres og fører til at hele befolkningsgruppen utestenges.

Somalier påpeker at det er en selvfølge å huse slektninger som trenger det. Uansett hvor trangt man bor, er det plass til en til. Mange viser til at en somalier aldri trenger å ta inn på hotell når hun er i utlandet, det finnes alltid en slektning man kan ta inn hos. Maka Moalim, fra Ressurssenteret for somaliske kvinner i Oslo, forteller: «I Somalia hadde vi et stort hus med mange rom og når slektninger kom og ville bo med oss hadde vi alltid plass, det var aldri noe problem.» Ettersom hun var parlamentsmedlem og hadde en posisjon i sin familie, underholdt hun alltid slektninger fra andre områder som kom for å bo hos henne. Mange påpeker at mer velstående somaliere har hatt tjenere

og håndverkere til å ordne alle huslige gjøremål og reparasjoner. Men selv om de fleste somaliere var fattige var det en selvfølge å ta imot og huse familie og slekt når de kom.

Kvalifisering og arbeid

Det offentlige hjelpeapparatet

Erfaringene når det gjelder arbeid er ganske forskjellige fra sted til sted. Det er imidlertid noen erfaringer som er helt generelle: Det er vanskelig å skaffe arbeid til somaliere på grunn av skeptiske arbeidsgivere. Skepsisen er noen ganger grunnet i dårlige erfaringer med somaliere, andre ganger er den basert på rykter og negativ medieomtale og noen ganger på generelle fordommer mot innvandrere som arbeidstakere. Undersøkelser på feltet viser at arbeidsgivere er spesielt skeptiske overfor afrikanske arbeidssøkende, noe som reflekteres i at denne gruppa har høyest registrert arbeidsledighet i Norge (Rogstad 2001). En lærer i Oslo sier bl.a.:

Mange er veldig opptatt av å komme ut i jobb fort, de har nesten ikke tid til å ta språkprøven. Hvis de bare får en liten jobb så tar de heller den enn å gå på skole. De har et stort press hjemmefra om å sende penger.

En annen erfaring er at mange somaliere har lite eller ingen skolebakgrunn og trenger omfattende opplæring før de er klare for arbeidsmarkedet. Blant de som har utdannelse er det svært få som kan bruke den direkte i arbeid i Norge. Flyktninger som er analfabeter og ikke har erfaring fra lønnsarbeid vil ikke bli kvalifisert til å konkurrere på arbeidsmarkedet i Norge, men vil være avhengig av tiltak. Fra Bergen kommune påpekes det at tallet på registrerte arbeidsledige somaliere også omfatter personer som ikke er kvalifisert for arbeidslivet i Norge.

Et av ryktene som har versert om somaliere er at de er «arbeids-sky». Dette bekreftes ikke fra de bydeler og kommuner vi har besøkt. Den generelle erfaringen er at de fleste ønsker å jobbe, men at det er vanskelig. Flere hevder imidlertid at det er vanskelig å få noen somaliere til å ta vaskejobber og lignende arbeid som de regner som mindreverdige. Enkelte i sosialtjenesten i Oslo hevder at det er større toleranse for å gå på trygd blant somaliere enn blant andre grupper.

Andre har helt andre erfaringer og påpeker at deres brukere er for ivrige etter å skaffe seg jobb fordi det går på bekostning av nødvendig skolegang. Her er erfaringene med andre ord svært varierte. Noen saksbehandlere på Aetat Intro i Oslo hevder at de merket at en del jobber som var tabu før, nå ser ut til å være akseptable blant deres brukere. De møter, hevder mange, både unge og middelaldrende menn som nå er klare for å vaske. Én påpeker at da Rikshospitalet søkte etter renholdsarbeidere, møtte 30 somaliere opp hver dag i en uke for å få jobb. Blant 20 som søkte på et hotellkurs for opplæring i slikt arbeid, ble det plukket ut 6 somaliere osv. Andre saksbehandlere hevdet at de ikke har merket denne endringen. De generelle erfaringene fra Aetat i Oslo er at det er store individuelle forskjeller slik at det ikke går an å gi noen generelle erfaringer på dette feltet.

Fra flere bydeler og kommuner påpekes det at mange somaliske brukere er lite punktlig og bruker lang tid på å lære og å akseptere den punktligheten og stabiliteten som er viktig i norsk arbeidsliv. Hyppige flyttinger og søken etter bedre muligheter gjør at enkelte ikke holder på de jobbene de får. Noen hevder at fast arbeid ikke er spesielt prioritert blant mange somaliere, at de ønsker arbeid som gir større rom for individualitet og uavhengighet. Andre igjen hevder at dette er et generelt trekk blant mange flyktninger de første årene etter bosetting.

Mange bydeler og kommuner peker på at det er vanskelig å få kvinnene inn i skole og jobb. De hevder at mange barn og tette barnefødsler gjør at det ofte er vanskelig å sette i gang kvalifiseringstiltak for kvinner. Det er også en utbredt erfaring i sosialtjenesten at mange kvinner ønsker å gå på skole eller å arbeide, men at mange har så store omsorgsoppgaver hjemme at det er vanskelig. Mangel på barnehageplass og for dyre barnehageplasser er enda en grunn til at dette er vanskelig for mange. Mange peker på at kontantstøtten holder mange innvandrerkvinner hjemme.

Noen hevder at mange ønsker å være hjemmeværende, og at enslige kvinner med mange små barn først og fremst trenger støtte og opplæring for å kunne hjelpe barna sine i skolen og andre norske institusjoner.

Lærere ved Aetat i Bergen kritiserer den generelle «arbeidslinja» i integreringspolitikken. Det påpekes at en må forstå de rammefaktorene som gjelder for forskjellige grupper.

De fleste som kommer hit har to til tre års skolegang og Koranskole. Familien er spredt rundt om i verden. Og man må ha et realistisk forhold til arbeidsmarkedet. Inngangsbilletten er skolegang og fagkunnskap. De nye reglene som sier at en flyktning må tjene over 167 000 kroner for å kunne få familiegjenforening fører til et ekstra stress i livet. Hvordan skal vi få til et kvalifiseringsløp som gjør at de kan komme inn i arbeidsmarkedet med disse rammebetingelsene?

De peker på det de opplever som et generelt press fra samfunnets side og fra somalierne selv om å komme fortrest mulig ut i arbeid. Dette kommer lett i konflikt med nødvendig kvalifisering og fører til at de blir kasteballer i arbeidslivet, de første som går ut er de som er dårligst kvalifisert. Å sende folk for tidlig ut i arbeidslivet skaper også problemer for de som kommer etter, dersom de gjør en dårlig jobb. Dette er erfaringer som også er gjort flere steder.

Bergen kommune har gjennomført «Introduksjonsprogrammet for nyankomne innvandrere» i to år. Lederen ønsker å understreke at ordningen er vanskelig å tilpasse til barnefamilier. Spesielt for enslige mødre med mange små barn ser et heldagsopplegg ut til å være for krevende. Det forutsetter barnehageplass på full tid, noe som både er dyrt og som mange somaliske kvinner ikke ser som ønskelig. I Bergen er det en økende tendens til at mødre tar barna ut av barnehagen og velger private løsninger, noe som de ansatte vurderer som mindre bra for barna. De mener denne siden av introduksjonsordningen må revurderes.

Religiøse dogmer kan være et problem for noen. For noen er det viktig å kunne bruke hijab på jobb og enkelte avviser arbeid der det ikke er tillatt. Noen har også erfaring med at bønnetider og forbud mot håndtering av svinekjøtt har vært et hinder for at noen har villet jobbe i kantiner eller andre steder der slike praksiser ikke kan gjennomføres. Aetat i Bergen har en egen strategi i forhold til religiøse hindringer, de som har slike problemer må finne seg jobb selv. Etaten har imidlertid planer om å komme i dialog med imamene for å etablere noen

standarder. Fra en bydel i Oslo har man dårlige erfaringer med hvordan somaliere kan bli møtt av arbeidsgivere. En lærer forteller en historie om en deltaker på et kvalifiseringskurs som skulle ha praksis på en skole, men skolen svarte at de ikke ville ha «en av de heldekende». «Dette er en skole med nesten bare barn med innvandrerbakgrunn. Det sier mye om holdningen de har til mødrene til de barna som går der.» Hun forteller videre om erfaring fra store private foretak som har sagt nei til kvinner med slør (for eksempel A-møbler-saken). «Så det er vanskelig.»

Somaliske informanter

Alle somaliere kan fortelle om venner og slektninger som har utdanning, snakker godt norsk, men som aldri engang er blitt innkalt til jobbintervju. Somaliere flest opplever først og fremst at de er diskriminert på arbeidsmarkedet fordi de er somaliere. Zahara Ahmed Mussa påpeker at mange somaliere må kjøre drosje, til tross for at de har høy utdanning. Men hun hevder:

Det er en bevegelse nå, se på statistikken, før var det skam å jobbe med rengjøring, nå er det mye av det. Det er stor variasjon, noen helt uten utdanning har bedre jobber og bedre råd enn de med utdanning. Se på meg, de som jobber med renhold tjener mer enn meg.

Selv har hun fullført et Amokurs i norsk og samfunnsfag og saksbehandlerkurs på høyere nivå. Etter mange praksisplasser som ikke ga fast arbeid, er hun nå ansatt som saksbehandler i 50 prosent på et kvinneprosjekt for somaliere i en bydel i Oslo, men fremtiden hennes er uviss.

Yssuf Warsame påpeker at det blant somaliere i eksil finnes mange storbyfolk som har jobbet i butikk, som sjåfør og lignende, og at mange er kommet helt uten papirer og ikke kan bruke utdannelsen sin her i Norge. Videre har mange ingen eller liten arbeidserfaring og de færreste har arbeidserfaring fra de siste 10 til 15 årene hvor Somalia har vært herjet av borgerkrigstilstander.

Jama Mohamed Jama er miljøterapeut ved et bofellesskap for enslige mindreårige i Tromsø. Han forklarer at arbeidslivet i Norge og Somalia er helt forskjellig, blant annet fordi det ikke var så mange

arbeidsplasser i byene i Somalia. Det var arbeid i det offentlig samt private forretninger og noen foretak, men ellers lite. Bare noen hadde lønnet arbeid, men man kunne overleve på grunn av velstående slektninger, nettverket og klanen generelt. Man delte og hjalp hverandre. Han peker på at vasking av gulv, toaletter og lignende er helt nytt for somaliske menn. I Somalia ble slikt arbeid utført av kvinner, ofte yngre slektninger. Hans far var dommer i lagretten før revolusjonen og familien hadde ansatte renholdere fra en minoritetsgruppe, som vasket for dem betalt av staten. Slikt arbeid ble vanligvis ikke utført av majoritetssomaliere. (Ikke ulikt hvordan innvandrere dominerer slikt arbeid i Norge, forf. kommentar). Han forteller at arbeid som hårklipp, rydding av gata, slakting m.m. bare ble utført av folk fra klaner som var spesialisert for slikt arbeid, og var regnet som mindreverdige for andre. Jamas historie reflekterer selvfølgelig først og fremst livet til ett sosialt sjikt, men illustrerer et generelt poeng som kommer fram både hos offentlig ansatte generelt og hos somaliere: Arbeidslivet er organisert forskjellig i forskjellige samfunn og ens erfaringer fra arbeid i hjemlandet overføres til situasjonen i eksil. For noen kan det være mer respektabelt ikke å ha arbeid enn å ha et arbeid som ikke er respektabelt.

Somaliere peker også på at det i lang tid har vært en utstrakt arbeidsmigrasjon til Golfstatene fra Somalia. Der finner man et rasedelt arbeidsliv som favoriserte arabere over andre grupper. Somaliere kunne gå inn i ledende stillinger uten særlig utdanning fordi de ble betraktet som arabere (del av den arabiske liga) og det var forbudt for arabiske folk å drive med urent arbeid. Men også i Somalia er det blitt ansett som uhørt for somaliske menn å arbeide som renholdere og en rekke andre yrker som de blir tilbudt her. Flere hevder imidlertid at denne praksisen er under endring i Norge og andre eksilland, og at stadig flere er villige til å påta seg arbeid som tradisjonelt er blitt ansett som mindreverdige.

Mange somaliere arbeider i det offentlige som midlertidig ansatte først og fremst på prosjekter. De hevder at mange kan gå i årevis på det uvisse uten faste arbeidsavtaler. De mener det er viktig at somaliere har forbilder i folk som har lang jobberfaring og fast jobb i Norge. Mohamed Aden understreker at somaliere er en underbrukt ressurs i forhold til å hjelpe andre somaliere. Fordi mange somaliere har liten

tillit til det offentlige, mener han at somaliere bør brukes som mellommenn fordi de lettere oppnår tillit enn sine norske kolleger.

Det er stor uenighet blant somaliere når det gjelder den plassen religionen bør ha i den enkeltes liv. En kvinne som arbeider som teamleder i en rengjøringsbedrift i Bergen, sier at det er viktig for henne å kunne bruke hijab på jobben, særlig når det er menn tilstede. Det er tillatt på hennes arbeidsplass, men hun hevder at det er generelt vanskelig å få aksept for dette i Bergen. Andre mener at islam ikke bør eller trenger å komme i veien for arbeidslivet, og at somaliere bør være fleksible på det området. I mitt materiale er det imidlertid svært få som har nevnt religion som noe problem i forhold til arbeid.

I likhet med mange offentlig ansatte er Said Hersi kritisk til «arbeidslinja» i integreringspolitikken, og har erfaring med at det ofte har liten hensikt i å bruke mye ressurser på at en kvinne med mange barn skal ut i jobb. Hersi har embetseksamen i pedagogikk og arbeider som rådgiver på et PPT kontor i Groruddalen i Oslo og ser hvor viktig det er at foreldre støtter barna sine i skolen. Dersom en mor ikke ønsker det selv, mener han at det er bedre å satse ressursene og kreftene på barna for at det skal gå bra i neste generasjon. Det kan man gjøre ved å støtte mor til å lære norsk og til generelt å være aktiv i barnas skolegang.

Roon Egal kom til Tromsø i 1998. Hun har vært morsmålstrener og faglærer, og har utarbeidet en somalisk/norsk lærebok. Hun er leder for Somalisk kvinnegruppe i Tromsø og er bekymret for utdanningen både blant barn og voksne.

Somaliere trenger mer oppfølging i utdanningen for å kunne skaffe seg jobb – ellers går man tre timer på norskkurs og så hjem der alt er på somalisk. Hva kan man lære tre timer om dagen hvis man er analfabet? Mange går på skolen bare fordi de må, man trenger mye mer for å komme noen vei. Moren min gikk tre måneder på skole her, men så sluttet hun – hun forstod ikke vitsen – hun er analfabet og forstod nesten ingenting.

Roon er skuffet over at det er for lite støtte til elever som trenger det i voksenopplæringen.

Somaliske familier

Det offentlige hjelpeapparatet

En helt generell erfaring i hjelpeapparatet er at somaliere har store familier, at mange flere slektninger enn hos oss regnes som familie, og at de har et annet familiemønster enn nordmenn og andre minoriteter i Norge. Dette betraktes av mange både som en styrke for dem og som et problem for hjelpeapparatet. En sosionom i Oslo kom med følgende hjertesukk: «Familie betyr noe helt annet for somaliere enn det betyr i Norge. En somalisk familie kan omfatte mye forskjellig, gjerne hele slekta og nabolaget.» Flere påpekte også at familien er det viktigste i somalieres liv og at lojalitet til familien kommer før annen lojalitet. Det pekes på at mange kvinner har ansvar for slektingers barn i tillegg til sine egne, og at dette ofte medfører svært store påkjenninger for en familie. En sosialkonsulent i en bydel i Oslo: «Somaliere tar seg utrolig av hverandre, det er veldig vanlig for eksempel at folk kommer til sosialtjenesten med en ungdom de har møtt på gata og ber oss hjelpe dem.» Et annet trekk er at alle har forpliktelser overfor slekt- og familie i Norge og ellers i verden. Dersom en slektning eller kanskje bare en fra samme klan trenger ett sted å bo, penger til en operasjon i utlandet, eller til en viktig reise, er det en selvfølge at slekta stiller opp. Det er en av grunnene til at boveiledere kan finne 20 mennesker i en leilighet beregnet på seks.

Svært mange av de familiene som kommer i kontakt med hjelpeapparatet, er skilte kvinner med mange barn. Mange mener at en del av skilsmisene er svært uoversiktlige ettersom en kvinne kan få flere barn med sin fraskilte ektemann, og ettersom han for eksempel kan dukke opp i hjemmet når helsesøster er på besøk, selv om alle forsikrer at han er ute av familien. En sa det slik: «Det skaper problemer for kontakten mellom oss, og for den hjelpen vi vil tilby at vi ikke vet hva slags posisjon faren har i familien. Om han er der eller ikke.» Sosialtjenesten i Oslo peker på at mye hemmeligholdelse omkring «ekte» og «falske» skilsmisser, biologiske barn og fosterbarn, gjør det vanskelig å opprette kontakt og komme med gode tiltak i mange familier. Generelt oppfatter ansatte i det offentlige somaliske ekteskap og familier som «flytende». Dette skaper gjensidig mistillit og det er vanskelig å vite hvem som

hører til familien og hvem som ikke gjør det. Mange ser dette som et hinder for å gi riktig støtte. Andre understreker at bruk av somaliske kontaktpersoner, saksbehandlere eller miljøarbeidere kan skape tillit og gi gode resultater. Etablering av kvinnegrupper med somaliske ledere eller kontaktpersoner er en svært utbredt strategi i det offentlige for «å komme kvinnene i tale».

Mange i hjelpeapparatet er oppgitt over hyppige barnefødsler og mener det er til hinder for at kvinnene kan komme i skole og jobb. Som én tiltakskonsulent i Oslo uttrykte det: «Ikke før er de kommet til bydelen og vi skal sette i gang med norskopplæring så blir de gravide, og når barnet er stort nok til at mor kan begynne så setter vi i gang med tiltak og så blir hun gravid igjen.» Enkelte ser det som en måte å utnytte velferdssystemet på. Lars Østby i Statistisk sentralbyrå peker på at store fødselskull blant somaliere reflekterer at mange akkurat er kommet til landet, ofte gjenforent med ektefellen og at det er et naturlig tidspunkt for å føde de barna man skal ha (muntlig overlevering).

Et annet trekk ved erfaringene omkring familien, er at hjemmet er preget av kvinner som styrer og fraværende menn. Mange peker på at selv om de fleste brukerne deres er skilt, så er de kvinnene som er gift stort sett alene om ansvaret. Det er også en utpreget tendens blant offentlig ansatte, som stort sett er kvinner, til å mene at kvinnene er lettere å arbeide med, flinkere og mer samarbeidsvillige enn mennene. Noen har dårlige erfaringer med somaliske menn og mener de ødelegger samarbeidet som er kommet i stand med kvinnene. Andre har helt andre erfaringer. En ansatt fra én bydel Oslo sier: «Damene er de driftige i familiene, de klarer å gå på norskkurs og har ambisjoner – de er ansvarlige. Mennene suser rundt og lever i en tåkeverden – det er et afrikansk mønster – damene er beintøffe og i arbeid.» Mens en ansatt i en annen bydel hevder bl.a. at: «Det er viktig å ta tak i kvinnene – mennene er veldig sterke og flinke til å orientere seg.» Noen hevder at mange menn bruker mye tid på kafé med venner og khat (et mildt narkotisk stoff som tygges), mens kvinnene sliter for familien.

Det helt generelle bildet er at enslige mødre er hovedgruppen i hjelpeapparatet, og at det er mindre erfaringer blant ansatte om mennenes situasjon. En erfaring fra Asker kommune er at mennene var mer opptatt av politikk, mens kvinnene var mest opptatt av hjemmet.

Dette viste seg blant annet i oppslutningen om Asker internasjonale senter, som etter hvert ble et fellesforum på tvers av klientilhørighet. Dette førte etter de ansattes mening til at mennene trakk seg ut og kvinnene etter hvert dominerte organisasjonen.

Somaliske informanter

Maka Moalim, og Zahara Ali Osman som er saksbehandler på flyktningekontoret i Barne- og familieetaten i Oslo kommune, understreker at hjemmet og barna tradisjonelt er kvinnenes ansvar og at denne arbeidsdelingen opprettholdes av mange i Norge. Følgelig er det først og fremst kvinnene som har kontakt med hjelpeapparatet når det gjelder spørsmål omkring små barn og hjemmet. Mennene trenger ikke å være fraværende, men anser hjemmet som konas arena.

Zahara Ahmed Mussa peker på at den somaliske familien er splittet i Europa og at dette er årsak til mange problemer. Hun mener at mange menn og kvinner har mistet kontroll over alt i dagliglivet og at det fører med seg mye ekteskapskonflikter. Familiesplittingen og livet i eksil fører også til generasjonsmotsetninger som var forholdsvis ukjent i Somalia. Når et ektepar har en krise i Somalia blir familiene involvert for å finne løsninger. Vanligvis vil de prøve å megle eller støtte ekteparet til ikke å skilles. Dersom paret blir skilt vil mennene i prinsippet ha ansvar for å underholde barna, mens kvinnen kan forvente støtte fra sin egen familie. I eksil fungerer ikke slike meglende og familiebevarende institusjoner.

Zahara Ali Osman understreker at flukten innebærer mye stress i seg selv.

Separasjon er utbredt blant de som kom som flyktninger, de har opplevd krig, tap av kjære og sorg og går gjennom mange prosesser. Så åpenbarer realitetene i Norge seg: 2 roms leilighet, ikke jobb, alle dører er stengte. Da er mange familier truet, noen blir passive, andre aggressive på grunn av uventede frustrasjoner og det oppstår lett konflikter.

Generelt hevder somaliere at økonomiske problemer og press fra familie i hjemlandet fører til mange konflikter i ekteskapet. Det pekes på at menn og kvinner har forskjellige slektsgrupper og at det lett oppstår konflikter om hvorvidt pengene familien disponerer skal sendes til

hennes eller hans slekt. Når pengene familien lever av i stor grad kommer fra det offentlige, er det ingen som har noe selvsagt disposisjonsrett. Mennene hadde tradisjonelt den økonomiske makten i familien, men dette er forandret i Norge. I mange tilfeller definerer kvinnen barnetrygden som sin inntekt ettersom hun har hovedansvaret for barna. Økonomiske problemer er gjennomgående for de fleste familier med mange barn, noe som gjennomsnittsinntekten til somaliere illustrerer (ssb.no, 2001). Etter en skilsmisse kan en familie få øket sin inntekt betydelig og dette kan være en kilde til mange skilsmisser sammen med generelle konflikter mellom ektefellene.

Skilsmisser er utbredt også i Somalia, men de fleste somaliere mener at de har økt i Norge. Mange kvinner hevder at en av årsakene er at mennene ikke har klart omstillingen fra den tradisjonelle somaliske mansrollen til situasjonen i Norge. Mange menn stiller ikke opp hjemme og bidrar heller ikke til familien økonomisk, og mange kvinner mener de klarer seg bedre alene. Mange menn hevder på sin side at somaliske kvinner i Norge er «gift med staten», og at de «kaster dem ut» av familien så snart det oppstår konflikter. Mange menn føler bitterhet og noen mener kvinnene «tar igjen» etter å ha blitt dominert i hjemlandet. Det er imidlertid en generell oppfatning at menn har mistet mye av sin tradisjonelle autoritet og oppgaver i eksil, mens kvinner har fått økonomisk uavhengighet og en sterkere posisjon i familien helt generelt.

Zahara Ali Osman hevder at hennes erfaring er at mange kvinner klarer seg bra i Norge og at mange er optimistiske og ser litt lysere på tilværelsen etter borgerkrigen. Hun mener at kvinnene aksepterer nederlaget bedre enn mennene som generelt sett er mer deprimert. Kvinnene er fullt opptatt med hus og hjem, mens mange menn ikke har noe å gjøre i eksil. Mennene er ofte mer opptatt av politikk enn kvinner og har mistet mye av sin status Norge.

Men ikke alle somaliere er skilt. Enkelte mener at skilsmisene for en stor del skyldes den norske velferdsstaten som bl.a. støtter enslige forsørgere, men ikke ektepar. Enkelte mener at sosialhjelp og spesielt overgangsstønad har ødelagt den somaliske familien, og at støtten til enslige forsørgere er en oppfordring til skilsmisse for fattige familier. Mange somaliere er også opptatt av at det er lite incentiver for å jobbe

hvis du har en stor familie og en lavtlønnsjobb. Man tjener bare så vidt nok til å forsørge familien og man ser at andre får det samme i støtte uten å arbeide. På samme måte er det med ekteskap, en kvinne som er gift med en mann som har lav inntekt, får bedre råd dersom hun blir skilt. Mange skilte menn på sin side, kan like godt slutte å jobbe når de blir skilt fordi de blir trukket så mye i barnebidrag at det ikke lønner seg å jobbe, og hva er da vitsen?

Mange peker på at en velfungerende familie med dårlig økonomi også trenger støtte, det er ikke nødvendig å vente til de blir skilt. Barnehageplass kunne for eksempel hjelpe mange kvinner ut i arbeidslivet og dermed bedre familiens økonomi og unngå noen av konfliktene.

Barn og ungdom – skole og fritid

Det offentlige hjelpeapparatet

Bidragstyttere til dette punktet var først og fremst barnevern, helsestasjonen, noen ansatte i ungdomsklubber og barnehager samt somaliske lærere. Svært få norske grunnskolelærere deltok i undersøkelsen. Det skyldes først og fremst at skolen ikke inngår som del av bydelens hjelpeapparat (se vedlegg 1).

En generell erfaring i hjelpeapparatet er at somaliske barn har det bra, spesielt ansatte på helsestasjonene understreker at somaliske barn blir svært godt tatt vare på både emosjonelt og fysisk. Problemene som oppstår viser seg først og fremst fra begynnelsen av tenårene, når en del får store problemer på skolen. Dette ser hovedsakelig ut til å gjelde barn som er vokst opp i Somalia og som ikke har gått på skole der. Videre oppstår det ofte generasjonsproblemer når barn kommer i 14- til 15-årsalderen. Det ble pekt på hovedsakelig følgende forhold: Mange barn begynner på skolen uten å kunne noe særlig norsk. Mange familier får ikke barnehageplass selv om de ønsker det, og en del mødre prioriterer ikke barnehage, først og fremst av økonomiske grunner. Kontantstøtten får mye av skylden for dette. Uansett grunn kan barna få en dårlig skolestart. Det er en utbredt erfaring at de barna som har gått i barnehage har en bedre språkforståelse enn de som har vært hjemme. Dette støttes av forsøk med åpne barnehager i Oslo og andre steder (Nergård 2003). Noen bydeler og kommuner har deltatt i prosjektet om åpne

barnehager, andre har opprettet åpne barnehagetilbud i forbindelse med norskopplæring eller kvinnegrupper. De som ikke har hatt slike muligheter gir uttrykk for at de mener at modellen «åpen barnehage» er svært viktig for somaliske familier.

Mange somaliske elever som kommer til Norge i 8–10-årsalderen og som ikke har gått på skole i hjemlandet, har store problemer med å følge med i timene og klare seg gjennom videregående skole. Det er stor variasjon fra kommune til kommune med hensyn til støtteapparat omkring nyankomne innvandreres skolestart. De fleste steder kan de gå opptil to år hvis det er nødvendig, men etter individuell vurdering. En lærer i Bergen sier det slik: «Det er en katastrofe at barn settes i klasser på sitt eget alderstrinn uansett bakgrunn og nivå – det er livsfarlig og skaper bare drop-outs og kriminalitet.» En annen: «Det er vondt å se en 10. klassing som aldri har gått på skole, der lærere ikke tar hensyn, gutten kan ikke kommunisere med de andre og havner fort på gaten.» Det er også en generell erfaring at somaliske elever trenger systematisk støtte i skoletiden og til leksehjelp. Dette er særlig viktig der foreldre ikke har skolebakgrunn selv, men det er generelt viktig ettersom de fleste somaliske familier har mange barn og foreldrene har liten mulighet til å hjelpe alle. Å hjelpe barna i skolearbeidet i Norge krever generelt mye kunnskaper. Foreldre med liten eller ingen skolebakgrunn kommer imidlertid til kort. Flere undersøkelser viser en sammenheng mellom skoleprestasjoner og foreldrenes skolebakgrunn (Bakken 2003).

Flere hevder imidlertid at «skolen lever i sin egen verden». Fra kompetansesenteret i en bydel i Oslo peker en ansatt på at de flere ganger har tilbudt seg å være med på leksehjelp for skolens elever. Men skolen har ikke vært interessert.

Enkelte peker på problemet med å finansiere videregående opplæring. Dette er kanskje først og fremst et problem for enslige mindreårige, men kan også gjelde ungdom generelt og voksne som ønsker å ta videregående skole. Pr. i dag er studielån den eneste finansieringskilden som er statlig, og det varierer fra kommune til kommune om man har etablert andre støtteordninger. Mange flyktninger begynner dermed arbeidslivet med større studiegjeld enn norske ungdommer. Vinje kommune har for eksempel gitt skoleutdanningsstipend til ungdom som

har bodd utenfor hjemmet under utdanning for at de skal unngå å ta opp studielån for å ta videregående.

Det er en helt gjennomgående erfaring at den somaliske befolkningen i eksil har en sterk tro på og ønske om utdanning for sine barn, men bare noen har erfaring med et utdanningssystem fra grunnskole til universitet. I Vinje kommune har man klart å få alle ungdommer gjennom videregående skole, og det understrekes at det er et resultat av sterk støtte og samarbeid mellom foreldre og det offentlige. Den tidligere flyktningkonsulenten legger vekt på at ungdommene trenger mye støtte i det norske miljøet for å gjennomføre valg dersom det er skepsis i familien eller gruppa generelt. Det er et generelt fenomen at man lett gir etter for press fra de som støtter en mest.

Fra noen bydeler og kommuner har man erfaring med at somaliske foreldre, i likhet med mange andre minoritetsforeldre, ikke møter opp på foreldremøter. Flere peker imidlertid på at skolene må møte foreldrene og legge til rette for slikt samarbeid. Det kan være nødvendig å bruke tolk eller morsmåslærere og lignende for å bygge bro fra somalisk til norsk forventning til foreldres rolle i skolen. Noen lærere har gått på hjemmebesøk for å opprette kontakten med foreldrene og har svært gode erfaringer.

Etter informantenes mening har mange foreldre problemer med å sette «riktige» grenser for barna. Noen er for strenge og holder barna borte fra norsk ungdomsliv, andre ser ut til å være redde for å sette grenser og lar barna styre seg selv. Ofte blir jentene kontrollert mye, mens guttene får for lite grenser, etter offentlig ansattes mening. Flere steder er det startet ungdomstilbud til somaliere spesielt eller for innvandrere generelt, men erfaringen er at foreldrene ofte er engstelige.

Eva Kahn på Røde Kors ungdomssenter Orkis i Oslo forteller at mange foreldre er engstelige for at barna deres skal delta på deres leksehjelptilbud, særlig er de engstelige for jentene. Hun peker på at dette løses ved at man ansetter voksne somaliere eller bygger tillit til foreldrene på andre måter. Flere steder har man ansatt somaliske miljøarbeidere for å skape tillit mellom norske institusjoner og somaliske foreldre med godt resultat.

Enkelte har også familier der barna aldri er ute, men stort sett ser på TV og spiser usunn mat. De peker på at mange foreldre ikke vet

hvilke tilbud som finnes i Oslo og er for engstelige for barna. De fleste offentlig ansatte er først og fremst engstelige for unge gutter som faller ut av skolen. Mange av disse driver rundt i gatene i Tromsø, Skien, Bergen og Oslo og er et lett bytte for kriminelle gjenger i byene, mener mange.

Det uttrykkes generelt mye mindre bekymring for jenter, men noen peker på at jentene lett kommer i skyggen av guttene. I barnevernet er noen engstelige for at jentene kontrolleres for mye og for at noen sendes hjem for å bli «skikkelige somaliske jenter», og derved faller ut av skolen og venneflokket.

Flere gir uttrykk for bekymring når det gjelder enslige mindreårige som kommer til Norge og for fosterbarn. Når enslige mindreårige plasseres hos slektninger kan det bety store belastninger på familiene uten støtte fra det offentlige: I Vinje hadde barnevernet ansvar for de første enslige mindreårige som ble bosatt i kommunen, men etter hvert som det kom flere trakk barnevernet seg ut. Resultatet var at de familiene som tok seg av dem måtte gjøre det uten økonomisk og nesten uten faglig støtte. Den tidligere flyktningkonsulenten mener at det betydde en altfor stor belastning på familiene.

Mange kommuner har etter hvert etablert bofellesskap eller andre spesialordninger for enslige mindreårige, men de familiene som tar seg av barn fra egen familie trenger ofte et bedre støtteapparat. Flere påpeker at fosterbarn ofte får problemer i puberteten, fordi de ikke anerkjenner fosterforeldrene som sin autoritet, fordi de ikke kjenner seg innlemmet i familien eller av andre grunner. Mange barn kommer til Norge med slektninger som de knapt kjenner, men er registret som biologiske barn. Disse oppdages ofte først i puberteten, fordi det er da konflikter med autoritet og tilhørighet viser seg. Uansett er det mange som påpeker at barnevernet burde hatt et klarere ansvar her.

Somaliske informanter

Mange av somalierne som har deltatt i denne erfaringsamlingen, er lærere og har også erfaring med egne barn og som foreldre i norsk skole. Det er en generell enighet blant dem om at mange somaliske barn og ungdommer får problemer på skolen. Noen peker på skolesystemet, andre på den økonomiske situasjonen i mange familier, og andre på

foreldrenes bakgrunn eller en kombinasjon av disse faktorene som årsak til skoleproblemer.

Said Hersi peker på at skolesystemet i Norge er svært forskjellig fra det engelske som noen somaliere er kjent med. Han påpeker at i Norge er målet å utvikle hele mennesket, skolen skal være et sted der barnet skal utvikle blant annet selvstendighet. Han forteller om sin egen skolebakgrunn: «Far sa til skolen: her har du min sønn med kjøtt og blod, gjør hva du vil med ham. Bare han lærer kan jeg godt få ham tilbake som skinn og bein.» Somaliske foreldre er kjent med en skole som bygger på disiplin og der foreldrene ikke er involvert. Mange foreldre får problemer i dette møtet fordi begge parter har «feil» forventninger. Videre påpeker han at spesielt de såkalte minoritetsskoler har problemer med fagprogresjonen, fordi skolen er mer opptatt av det sosiale og av integrering, enn av å styrke elevene faglig. Hersi mener at mange minoritets elever og norske med arbeiderklassebakgrunn, først og fremst må lære fag. Integreringsbestrebelsene er overdrevet, hvis barna mestrer skolen og fagene vil det gå av seg selv med integreringen. Hersi sier at han ofte hører somaliske foreldre si at skolen er dårlig, at barna ikke lærer noen ting, at det bare er «kos».

Mohamed Aden påpeker at det er en ansvarsfraskrivelse i den norske skolen når foreldre får for stort ansvar for barnas undervisning. Han spør: «Hva med et somalisk hjem uten en bok og der foreldre aldri har gått på skole?» Han hevder videre at foreldre uten skolebakgrunn ikke kan lese barnas signaler på at noe er galt, og de kan heller ikke vurdere når barna trenger støtteundervisning.

Mohamed Arab er lærer og har jobbet ni år som morsmållærer ved flere skoler i Groruddalen. Han peker på at somaliere ikke er alene om å være unge innvandrerelever, og at språkkompetansen er svært variert. Noen har norsk som dominant språk, noen har somalisk, noen kan verken norsk eller somalisk særlig bra. I noen tilfeller kan ikke barn og foreldre kommunisere fordi de ikke har noe godt felles språk. I mange familier med mange barn og små leiligheter, er barna ute med andre barn mye av tiden. Videre er det mange barn som kommer som 10-åringer som ikke kan skrive eller lese på noe språk. Han peker på at det er en stor utfordring for PP-tjenesten å foreta grundig kartlegging for å måle elevenes læringspotensiale. Barn som ikke får nok hjelp i

tide får større og større kunnskapshull, så får de faglige og sosiale problemer og forsvinner ut av skolen. En mor i Bergen er bekymret for at hun ikke kan være en god mor for barna sine fordi hun må gå hele dagen på skole.

Ali Jama er lærer og har jobbet 11 år i uteseksjonen i Oslo. Han hevder at fattigdom er et av de største problemene for somaliske ungdommer i Norge. Han hevder at 70 til 80 prosent av somalisk ungdom slutter på skolen etter videregående. Mange har foreldre som er sosialklienter, og det er nesten umulig å holde tre til fire barn i videregående med store utgifter til skolebøker, kasseturer, store krav til «riktige klær», fritidsaktiviteter og lignende. Mange slutter rett og slett av økonomiske grunner i tillegg til de faglige. I tillegg bor ca. 30 prosent med bare en av foreldrene, vanligvis mor ofte uten skolegang.

Mange morsmåslærere peker på at det er store kommunikasjonsproblemer mellom skolen og foreldrene og at det trengs gode bindeledd. Hersi peker for eksempel på at mange foreldre bare får høre negative ting om barna sine og at de mister tilliten til lærerne. Arab hevder at han har fungert mer som et bindeledd mellom skolen og familiene fordi kommunikasjonen ikke fungerer ellers. Han peker på at ulik bakgrunn og erfaringer gjør at mange foreldre generelt trenger hjelp til å kommunisere med lærere. Alle er enige om at skolen bør ansatte kontaktpersoner i form av morsmåslærere eller andre som kan arbeide med familiene spesielt til de somaliske barna.

Det er stor enighet blant bidragsyterne til denne rapporten at en bør styrke støtten til somaliske (og andre) elever, i form av innføringsklasser, støtteundervisning og leksehjelp.

Arab mener at det norske skolesystemet bør innse at det finnes mange elever som ikke kan få hjelp av foreldrene sine til skolearbeidet og det bør institusjonaliseres tilbud om leksehjelp ved alle skoler. Osman Aden som har arbeidet i mange år som morsmåslærer i Skien, hevder at det der er alt for lite tilbud om støtteundervisning og andre støttetiltak til somaliske barn og ungdommer. På én skole er det fire morsmålstimer i uka til 30 elever. Han mener at toårige innføringsklasser, støtteundervisning og offentlig støtte til leksehjelp burde være innført generelt for de som trenger det.

Men somaliske familier møter også problemer på andre områder. Mange familier kommer i kontakt med barnevernet blant annet fordi naboer klager på bråk og lignende. Zahara Ahmed Mussa i sosialtjenesten i en bydel i Oslo, påpeker at mange somaliske familier er redde for barna sine i eksil. «De prøver å beskytte barna sine og noen ganger fører det til at de sier nei til alt, de overbeskytter og hindrer barna sine i å være med på det andre er med på – når barna så kommer ut eksploderer de.» Foreldre er bekymret for alkohol, for sex og mener at det ville vært bedre hvis somaliere kunne oppdra barna på sin egen måte. «Her har barna for stor frihet og mange familier reiser til England, Kenya og andre steder for å kunne oppdra barna bedre, eller de lar barna bo der noen år – de som er hyperaktive for eksempel.» Generelt er det en utbredt redsel for barnevernet blant somaliere ettersom det er en helt ukjent institusjon, og ettersom de færreste forstår hva som skal til for at barnevernet skal agere og ta barna fra foreldrene. Men det er også familier som har positive erfaringer fra barnevern og som har opplevd å få hjelp når de trengte det. Osman peker på at informasjon og veiledning til foreldre om hva barnevernet er og hvordan det arbeider, er viktig. Arab hevder at det også trengs kompetanseheving og veiledning av barnevernet mange steder.

Hersi peker også på fosterbarnsystemet som en kilde til problemer i Norge. I Somalia er alle søskens barn likestilt med ens egne i prinsippet, men når det kommer en 16-årig gutt fra Somalia til Norge som ikke kjenner sin onkel og tante og vise versa, så blir det lett problemer. Han etterlyser barnevernets rolle i fosterplasseringer generelt.

Helse

Det offentlige hjelpeapparatet

Helsesøster spiller en viktig rolle i mange somaliske familiers liv, og helsesøstre har generelt svært positive erfaringer med somaliske familier, spesielt mødre. Fra en bydel i Oslo: «Somaliere får friske og flotte babyer, faktisk noen av de beste babyene, de har tidlig blikkkontakt, god motorisk utvikling, det er resultat av godt moderskap, somaliske babyer får pupp og tran!» Mange i denne undersøkelsen påpekte også helsestasjonens viktige rolle som brobygger til flyktninger den første

tiden ettersom det er en tjeneste som de fleste har positive erfaringer med hjemmefra. Helsesøster i Vinje pekte på at hennes tjenester var sterkt etterspurt i begynnelsen fordi:

Når man er ny i et nytt system er det skremmende de første årene... Det har vært henvendelser om kosthold, om feilernæring, om fødselsplager og lignende. Fedrene tar også ansvar for små barn, særlig i begynnelsen da kvinnene kunne lite norsk, var de veldig aktive. Mange menn har kommet og takket fordi de har fått lære om graviditet og fødsel osv.

Ahmed Madar har gjennomført en undersøkelse av kosthold og jernstatus blant somaliske barn i Osloregionen (Madar 1997). Den viser at somaliske barn, i likhet med andre innvandrere, har en tendens til overhyppighet av anemi som følge av kostholdsendringer i eksil. Det påpekes på enkelte helsestasjoner at det er en del feilernæring som for mye bruk av sukker etc. Generelt sett uttrykker imidlertid helsestasjonene at somaliske barn ikke har noen spesielle helseproblemer.

Fra flyktningehelsetjenesten i Skien påpeker helsekoordinator at det er behov for grundig screening av somaliske flyktninger og deres familier når de kommer til landet. Han hevder at det er mye ubehandlet skader og sykdommer og mange som aldri er blitt vaksinert. Når det gjelder psykisk sykdom er særlig unge menn utsatt. Han fortsetter:

En del kommer igjen og igjen med problemene sine. Ofte har de lite skolebakgrunn, dårlig psykisk helse og språkproblemer. Noen har vært gift her eller andre steder, men er skilt nå, de har dårlig økonomi og sender mye penger hjem til familien. De er i en meget vanskelig livssituasjon, men vegrer seg for å gå til legen fordi de ikke har råd. Mange er traumatisert etter borgerkrigen og sliter med det.

Andre igjen hevder at de har lite erfaring når det gjelder psykiske problemer og mener at somaliernes gode nettverk avverger mye. En generell erfaring er imidlertid at somaliere i enda sterkere grad enn andre tar avstand fra psykiatrien fordi de ser det som svært skamfullt å være «gal». Det gjør det vanskelig å diagnostisere og behandle psykiske problemer.

Arbeid mot omskjæring eller kjønnslemlestelse, som er den offisielle betegnelsen, er et satsingsområde i Norge. De fleste bydeler og

kommuner har etablert kvinnegrupper og noen også mannsgrupper, flere i samarbeid med det statlige OK-prosjektet (Omsorg og Kunnskap mot omskjæring av kvinner). Elise Johansen og Barlind A. Farah, leder og prosjektmedarbeider i OK-prosjektet, har blandede erfaringer. Prosjektet er basert på et team som utdanner ledere rundt om i landet. I begynnelsen sa mange somaliere at de ikke ville snakke eller høre om omskjæring, men evalueringen viste at det var den delen av helseinformasjonen de likte best, fordi kvinnene mente at de lærte mye nytt om sin egen helse. Men Johansen og Farah påpeker også at det fremdeles er mye motforestillinger blant folk etter TV2 programmet om omskjæring i 2002.

Det er også erfaringen fra mange bydeler og kommuner at kvinnene og en del menn har vist interesse for å diskutere problematikken, og at det er en generell enighet om at det er en skikk som man ikke bør videreføre ettersom den er skadelig og ikke er foreskrevet i koranen. Men enda er det for tidlig å si om denne holdningen får praktiske følger. De fleste som arbeider med denne problematikken påpeker at dette er en prosess som må ta lang tid, bl.a. fordi skikken har vært praktisert svært lenge (Talle 2003). (Se for øvrig årsrapport fra OK-prosjektet i 2003.)

Alle gruppene som er opprettet med arbeid mot omskjæring som hovedmål, har også utviklet seg til å bli grupper for generell samfunnsinformasjon. Noen har etter hvert blitt overtatt og ledet av somaliere og fungerer først og fremst som møteplasser og diskusjonsfora for kvinner.

I Tromsø har arbeidet mot omskjæring ført til et prosjekt rettet mot leger og helsearbeidere i fylket for å bedre kunnskapen deres om omskjæring og fødsler (se vedlegg 3).

Somaliske informanter

Jama ved uteseksjonen i Oslo hevder at somaliere er den gruppa som har økt mest i psykiatrien de siste 10 årene. Han mener det er en overvekt av unge fedre uten jobb og uten håp som er «kastet ut» av konene sine. En generell erfaring fra skolevesenet som allerede påpekt, er at de som faller ut av skolen også lett kommer bort i dårlige miljøer med kriminalitet og stoffmisbruk.

Somalisk kvinnegruppe i Tromsø har arbeidet med omskjæring spesielt og med opplæring av jordmødre og gynekologer. Gruppas leder Roon Egal er kritisk til den nye loven som gir adgang til å straffe helsepersonell som ikke anmelder foreldre der de har mistanke om omskjæring. Etter hennes erfaring vil det ikke ha noen effekt:

De foreldrene som ønsker å omskjære døtrene sine kommer til å gjøre det uansett, fordi de er overbevist om at det er riktig. Man må jobbe med å gi folk kunnskap om at det ikke er bra, slik at folk selv forstår det og velger ikke å gjøre det.

Nettverk, transnasjonale bånd og organisering

Det offentlige hjelpeapparatet

Ansatte i bydeler og kommuner påpeker at somaliere flest har et stort og tett nettverk bestående av familie og slektninger så vel i Norge som andre steder i verden.

De fleste ser styrken av slike nettverk i eksil, men noen ser også tette nettverk som en hindring i tilpasningsprosessen. Fra Asker kommune:

Somaliere har nettverk i hele verden og de har nære nettverk til hjemlandet og de aller fleste har nettverk i Norge både av familie og venner. Nettverkene påvirker hvordan den enkelte utvikler seg i Norge, enten de blir moderne jenter eller de går i konservative sirkler. Noen lider under presset, men på den andre siden kan de alltid vente støtte, alltid mat og alltid «vann». De med et bra nettverk stiller sterkere, de har alltid noen å dra til, de som er alene kan ha én dårlig venn og da kan det gå galt.

Flere har påpekt at et tett nettverk også kan fungere kontrollerende. Det er en utbredt erfaring fra flere bydeler i Oslo og fra noen kommuner at «gruppen er veldig stengt og vanskelig å komme inn i» for hjelpeapparatet. Det hevdes også noen steder at det foregår et religiøst press fra de som er mest knyttet til moskeen om at de andre skal følge deres religiøse praksis. Dette er selvfølgelig ikke spesielt for somaliere, men erfaringen er at det kan hindre individuelle familier og personer i å finne sin egen vei inn i det norske samfunnet.

Det er også blitt påpekt at somaliere er svært godt informert om rettigheter og muligheter i Norge, og at denne informasjonen flyter i nettverkene. Mange peker imidlertid på at det også flyter mye rykter, usannheter og overdrivelser og mye feilinformasjon i nettverkene.

Det understrekes at somaliere er sterkt knyttet til hjemlandet og at det er sterke forventninger om at de skal sende penger til slektninger i Somalia. Flere påpeker også at det som skjer i Somalia påvirker den enkelte her og kan gjøre det vanskelig å konsentrere seg i skole og på jobb. Mange sender barn og ungdommer hjem til slektninger i trygge områder for kortere eller lengre tid. Det er også en utbredt erfaring at somaliere flest bare føler at de er i Norge midlertidig, og at det er en av grunnene til at de ikke investerer penger for eksempel i leiligheter og hus i Norge.

Mange familier bruker heller nettverket sitt enn det offentlige når de har problemer for eksempel med barn og ungdom. I en bydel har sosialtjenesten opplevd at det kom slektninger reisende fra Trondheim for å hjelpe en ungdom i Oslo. Det kommenteres at det er positivt at folk bruker sitt eget nettverk, men at problemene ofte er så store når de kommer så langt at barnevernet koples inn likevel.

Flere påpeker at somaliere både er tett knyttet sammen og fragmentert. Det er mange som har erfaringer med at motsetninger mellom klaner for eksempel har ført til at man ikke får prosjekter til å fungere eller ikke kan bruke bestemte tolker. Jan M. Haakonsen som er antropolog med Somalia som felt, peker på det interessante ved at det ser ut til å være umulig for somaliere å samle seg om en effektiv organisering i Norge. Et uttrykk for dette er at det er registrert 21 somaliske organisasjoner i Oslo. På den annen side klarte somaliere i Oslo å organisere kumulering av Aps sistemann på valglista slik at han kom inn i bystyret ved siste kommunevalg.

Somaliske informanter

Somaliere hevder at krig og klanmotsetninger innebærer mye mistillit også mellom somaliere og at somaliere i eksil befinner seg i en overgangssituasjon. Mange ønsker seg en organisasjon som kjemper for deres interesser, men de fleste innser at det ikke er mulig for noen somaliere å bli anerkjent som representant for alle. Mange peker på at

somalierne er individualister og ikke underkaster seg kollektive forventninger. Organiseringen av somalierne i Norge består i hovedsak av interesseforeninger som springer ut av klan- og eller regionstilhørighet og som ofte er rettet mot hjemlandet. Men mange somalierne hevder at disse gruppene er viktige for mange flyktningers første møte med Norge, og gir mye informasjon og praktisk hjelp i startfasen. Noen fungerer som et støttenettverk den første tiden i Norge. Også dersom man får problemer av økonomisk eller annen art kan de fleste få hjelp og støtte i familie- og klannettverket. Rullerende låneordninger er en effektiv måte å støtte hverandre i en vanskelig økonomisk situasjon i Norge.

Hersi stiller spørsmål ved de somaliske nettverkene i Norge og spør om hva de egentlig kan brukes til i praksis. Abdirahman peker på at nettverkene stort sett består av folk som er likt plassert i det norske systemet. Mange uten jobb har også nettverk bestående av folk uten jobb. For forretningsfolk er det spesielt viktig å noen i nettverket som er plassert høyere opp i systemet med flere kontakter og mer erfaring, det mangler somalierne generelt i Norge.

De fleste peker på at det er en plikt for somalierne å hjelpe hverandre, og at det kan være en stor økonomisk belastning for en fattig familie i Norge. På den andre siden blir det ansett som en plikt å videreføre det Zahara Ali Osman kaller en kollektiv orientering. Hun peker på at familiemønsteret gir tilknytning og selvtillit og at de investeringene somalierne har gjort og gjør i familiene sine skal videreføres:

Når slektninger ringer og ber om hjelp sier vi til barna våre at de skal spare slik at vi kan sende penger til dem. Vi er knyttet til onkler og tanter og har ansvar for dem.

Somalierne flest er stolte av at de underholder familien i hjemlandet og mange peker på at det gir selvrespekt selv om man er fattig. Solidaritet og gjensidig hjelp betegnes som somaliske egenskaper og mange peker på at somalierne i motsetning til andre ikke låner hverandre penger, men deler det de har.

4 Forslag til tiltak

Disse forslagene er kommet fra bidragsyterne i erfaringsamlingen og fra deltakerne i referansegruppa. De baserer seg på de erfaringene som er kommet fram her om at somaliere har spesielle behov i sin tilpasning til det norske samfunnet. Dette særlig på grunn av den store andelen barn og unge og den store andelen voksne uten skolebakgrunn. Den somaliske befolkningen kommer til å vokse i årene som kommer og mange somaliere vil ha behov for økonomisk og annen støtte i lang tid framover.

1. Nedsette en arbeidsgruppe som skal lage en strategiplan for tiltak på sentrale områder

Mangel på skolegang og eller relevant utdanning skaper store problemer for mange somaliere i Norge. En gjennomgående erfaring er at mange barn og unge ikke får den støtte de trenger for å klare seg gjennom skolen (jf. s. 37–43). Arbeidsgruppa bør fokusere på:

Grunnskole - Med særlig fokus på:

- Diskutere og utarbeide en nasjonal plan for innføringsklasser for nyankomne flyktninger og deres barn, som gir disse en realistisk mulighet til å få utdanning i Norge.
- Systematisere leksehjelp og støtteundervisning bl.a. for barn med foreldre uten skolegang.

Unge

- Utarbeide prosjekter med særlig fokus på menn – det bør omfatte opplæring, aktivitet og arbeid, men også veiledning og støttearbeid.
- Etablere rådgivning/megling for unge ektepar – det bør utføres av somaliere med erfaring i megling.

Arbeidsgruppa bør bestå av fagfolk på de aktuelle områdene med norsk og somalisk bakgrunn og velges ut på bakgrunn av kvalifikasjoner. Forslaget går ut på at gruppa skal arbeide for å utrede og utvikle konkrete

tiltak for å hjelpe disse gruppene. Det vil være en fordel om somaliske organisasjoner involveres i gjennomføringen.

2. Utvikle et samarbeidsorgan mellom myndighetene og den somaliske befolkningen

Det er 21 somaliske organisasjoner i Oslo og mange flere på landsbasis. Mange somaliere ønsker seg en paraplyorganisasjon som kan samarbeide med myndighetene. En slik organisasjon har vært forsøkt etablert flere ganger, men har ikke fungert til nå. Vi foreslår at man ser på muligheten for å styrke én av de sentrale organisasjonene uten å forvente at en slik organisasjon skal få tilslutning fra alle. En av disse er Norsk-Somalisk råd som ble etablert i 1999 som en paraplyorganisasjon. På grunn av intern uenighet har rådet ikke fungert den siste tiden. For å kunne fungere må styret i en slik organisasjon, uansett hvordan den etableres, gjennomgå opplæring og det kan være hensiktsmessig å samarbeide med en norsk eller tilsvarende paraplyorganisasjon. En paraplyorganisasjon må også ha offentlig støtte.

3. Etablere et Somalisk hus i Oslo.

Mange somaliere har gitt uttrykk for at det offentlige bør etablere ett somalisk senter eller «hus» i Oslo som skal fungere som et informasjonssenter mellom myndighetene og den somaliske befolkningen. Somaliere er etter hvert blitt en stor minoritetsgruppe i Oslo, og rapporten tydeliggjør at mange har problemer i det norske samfunnet. Som det framgår av rapporten (jf. s. 22–24) er mangel på informasjon om offentlige organer, om byråkratiet og bl.a. om rettigheter og plikter, et stort problem. Ettersom en stor andel av den somaliske befolkningen er analfabeter, og ettersom mange har størst tillit til muntlig informasjon, vil et slikt senter kunne bidra til en bedre forståelse og aksept av det norske byråkratiet. Et slikt senter eller hus kan holde generelle informasjonsmøter, men også samarbeide med forskjellige etater som politi, uteseksjon, sosialkontor, skole og barnevernkontor om spesielle temaer. En kan også tenke seg at individuell rådgiving kan inngå som et ledd i senterets virksomhet, og at senteret kan huse prosjekter for spesielle grupper.

Tiltaket må administreres av det offentlige og det bør ansettes kvalifiserte ansatte med norsk og somalisk bakgrunn.

4. Bruk og evaluering av somaliske organisasjoner

De somaliske organisasjonene bør involveres til å være med å løse oppgaver overfor somaliere i Norge. Myndighetene kan for eksempel utlyse støttemidler til de organisasjonene som har de beste prosjektforslagene på viktige områder (jf. Unge enslige menn, konfliktfylte ekteskap s. 15, 36 og 44). Mange av de somaliske organisasjonene får i dag støtte til forskjellige prosjekter blant somaliere. Disse bør evalueres og det bør stilles krav til gjennomføring for å få støtte.

5. Utarbeide en tiltakskatalog

Prosjekter og spesielle tiltak som foregår rundt i landet rettet mot den somaliske befolkningen, bør samles i en «Tiltakskatalog». Både for å samordne virksomheten der det er nødvendig og for å spre erfaringer.

6. Bruke somaliere for å hjelpe somaliere

Somaliere gir uttrykk for at: «Ettersom vi er en del av problemet. Bør vi også være en del av løsningen.» Det er en helt generell erfaring at det er tillitsskapende å ha somaliske medarbeidere i bydeler, kommuner, prosjekter etc. Vi vil foreslå at man utvider bruken av somaliere som minoritetsrådgivere, konsulenter og/eller kontaktpersoner på skoler og i viktige bydeler. Det er videre viktig at det tilbys faste stillinger, for å beholde den kompetansen som utvikles (jf. rapporten s. 22–24).

Ettersom mange somaliere med utdannelse allerede arbeider i det offentlige, kan det være nødvendig å lære opp nye. Dette kan gjøres for eksempel ved å opprette praksisplasser og opplæringsprogram i samarbeid med høyskolene.

7. Forankre og videreføre prosjekter lokalt

Svært mange gode prosjekter avsluttes etter endt evaluering uten at de videreføres i kommunene. Denne praksisen bør revideres og det bør satses mer på å forankre slike økonomisk og faglig i kommuner og bydeler. Dette gjelder for eksempel eksisterende prosjekter som kvinne-

grupper og mannsgrupper som har vist seg å være effektive som støtte for integreringen (jf. s. 31).

8. Foreldreveiledning

Etablere foreldreveiledning som et tilbud i alle bydeler og kommuner der det er behov. Vi mener en bør gjennomføre prøveprosjekter for etablering av en eller annen modell for foreldreveiledning som for eksempel ICDP som er gjennomført i bydel Østensjø (jf. s. 43).

9. Åpne barnehager i alle bydeler og kommuner med mange fremmedspråklige

Barnehageplass er en forutsetning for at mange kvinner skal kunne komme ut i opplæring og jobb, og for at fremmedspråklige barn skal klare seg på skolen og integreres i det norske samfunnet.

Erfaringer fra Introduksjonsprogrammet i Bergen kommune tyder på at en må finne andre løsninger enn heldagsbarnehage for mødre med mange små barn (jf. s. 29). Det bør etableres åpne barnehager i alle bydeler og kommuner med mange innvandrerbarn. Dette er tiltak som spesielt kan rette seg mot mødre med mange barn, ettersom det ikke forutsetter at en er i arbeid, men er velegnet å kombinere med norsk-opplæring. Evaluering av prosjektet i Gamle Oslo tyder på at barn som har gått i åpen barnehage er bedre forberedt til skolen, enn de som har vært hjemme med en mor som ikke snakker norsk (Nergård, 2003).

5 Somaliere i eksil i Norge - annotert litteraturliste

Av Gunhild R. Farstad

Denne litteraturoversikten inneholder først og fremst litteratur om somaliere i Norge, men vi omtaler også noe litteratur fra Skandinavia og Storbritannia. Vi har også tatt med to verker som gir en grundig innføring i historiske, kulturelle og politiske forhold i Somalia.

Somaliere i Norge

Assal, M. A. M. (2003). *Beyond Labelling: Somalis and Sudanese in Norway and the challenge of homemaking*. Dept. of Social Anthropology. Bergen, University of Bergen: 240.

Boken er en dr. polit avhandling i sosialantropologi, og handler om hvordan somaliere og sudanesere håndterer sine erfaringer som flyktinger i Norge. Analysene er basert på intervjumateriale og data fra deltakende observasjon i Bergen og Oslo. Den tar opp spørsmål omkring selve reisen i eksil, om tilpasning i Norge, om langsiktige livsprosjekter og om hvilken rolle religion spiller i flyktingenes liv. Transnasjonalitet og forhold til hjemland, som politisk engasjement i hjemlandspolitikk, er også tema i boka. I sluttkapitlet diskuterer Assal også spørsmål knyttet til feltarbeidstradisjonen i sosialantropologi og andre spørsmål omkring feltarbeidet.

Boken tematiserer en rekke av de problemer og utfordringer flyktinger møter i eksil, men forfatteren hevder samtidig at det er på høy tid å bevege seg bort fra forståelser av flyktinger som enten sårbare ofre eller slv kriminelle. Assal er spesielt kritisk til de juridiske og byråkratiske merkelappene som definerer asylsøkere og flyktinger og ønsker i stedet å utforske de flertydighetene som karakteriserer transnasjonale livsformer. Han ønsker å vise at analyser av flyktinger liv må omfatte den transnasjonale dimensjonen, som innebærer at de har forbindelser som ikke kan forstås ut fra en norsk kontekst alene. Ved hjelp av begrepet «homemaking» viser Assal hvordan tilpasning til

eksillandet i stor grad hviler på muligheten til å skape et slags lite Somalia eller Sudan i Norge. Religiøse, kulturelle, politiske og idrettslige arenaer er viktige for «homemaking» i begge grupper. Slike «homemaking» strategier, sier Assal, leder til nye relasjoner og identiteter i eksil og kan også bidra til å bygge bro over klan- og stammemotsetninger som er viktige i hjemlandet.

Højdahl, Torunn (2000a), «Barna- en utsatt gruppe». *Embla*, nr. 6, 2000:48.

Artikkelen er basert på Højdals hovedoppgave fra HIO om splittelse i somaliske hushold. Hun ser på migrasjonssituasjonen til somaliene og de kulturelle strukturene som ligger til grunn for somalisk familieorganisering. Å flytte til Norge innebærer et brudd og en prosess hvor en må ta stilling til nye verdier og normer. Husholdene forfatteren har studert mangler tilstrekkelige forutsetninger, kapital og kompetanse til å skape levedyktige hushold i diaspora, og til å holde husholdet i det som kalles *flytsonen*. Problemene som oppstår henger sammen med at somaliske menn føler de får en svekket posisjon i det norske velferdsamfunnet. I forhold til barnas sosialisering peker forfatteren på at de utvikler egne løsningsstrategier. Å være tøff er en strategi noen av informantene nevner. Mangelen på gode rettleidere kan føre til ungdomskriminalitet. Artikkelen peker også på somaliernes positive og imøtekommende væremåte, og at denne kan være til stor nytte i det nye samfunnet, også for dem som møter dem her.

Højdahl, Torunn (2000b), *Somaliere i diaspora. En studie av splittede somaliske hushold*. Rapport 2000/4. Oslo: Høgskolen i Oslo.

Højdahl spør i rapporten: hvilke faktorer fører til at somaliske hushold splittes, og hvilke konsekvenser får splittelsen for somaliske barns sosialisering i Oslo. Rapporten tar for seg tre typer splittelse. Tradisjonelle faktorer for splittelse i Somalia, splittelse p.g.a. migrasjon og flyktningprosessen, og somaliske hushold som splittes i velferdssamfunnet i Oslo. Rapporten kombinerer litteraturstudier med kvalitative intervjuer og deltagende observasjon. I tillegg har forfatteren benyttet fokusgruppe og gjort intervjuer med somaliere i Kenya. Højdahl finner at skilsmisser er vanlig i Somalia. Kvinner og menn har tradisjonelt lite

daglig samhandling, og en av de vanligste grunnene for skilsmisse er barnløshet. Forfatteren har analysert ulike faktorer som fører til frustrasjon og splittelse i somaliske hushold i Oslo. Flertallet av de somaliske husholdene i rapporten har ikke tilstrekkelig kapital til å skape levedyktige hushold. I møte med velferdssamfunnet i Oslo gjennomgår somaliske familier endringer som særlig for mennene i oppleves som frustrerende.

Ihle, Ragnhild & Mohamed Haider (2001), *Somaliprojektet. Om bosetting av somaliere i 12 kommuner på Vestlandet*. UDI, Regionkontor Vest.

Dette er en rapport fra et prosjekt i kommuner som opplevde problemer med å håndtere bosetting av somaliere. De ansatte på prosjektet har kartlagt problemstillingene med hensyn til bosetting og integrering av somaliere. De har i tillegg gitt veiledning og bidratt til å løse konkrete situasjoner der det viste seg å være nødvendig. 12 kommuner ble besøkt i tre vestlandsfylker. Ansatte i offentlig sektor og somaliere bosatt i kommunene ble intervjuet. Rapporten inneholder også statistikk om bosetting av somaliske flyktninger i Norge, og i de aktuelle fylkene. Rapporten er organisert etter de problemområdene som kom frem i kartleggingen. Den inneholder også en kort gjennomgang av historien og konflikten i Somalia. Forfatterne kommer med konkrete anbefalinger til videre arbeid under hvert punkt i rapporten. De sentrale punktene her er: Familiegjenforening, arbeid og norskopplæring, utdanningsbakgrunn, bosetting, samarbeidet med kommunen og helseproblematikk og omskjæring.

Harving, T.H. (1999), *Somaliere på boligmarkedet i Oslo – hvorfor har somaliere større problemer på boligmarkedet enn andre grupper?* Upublisert Fordypningsoppgave, Høgskolen i Oslo, Sosionomutdannelsen.

Oppgaven tar for seg somaliere på boligmarkedet i Oslo, og prøver å finne svar på hvorfor somaliere har større problemer enn andre med å skaffe seg bolig. Oppgaven er basert på litteraturstudier, Internett og samtaler med to somaliere bosatt i Norge. Harving ser på somaliernes kulturelle bakgrunn og landets historie for å finne faktorer som påvirker deres situasjon i Norge. Han ser videre på kulturelle forhold i Norge som møter og påvirker somalierne som kommer hit. Harving peker på

flere grunner til at somaliere har problemer på boligmarkedet, f.eks. nordmenns syn på somaliere, og at somaliere har store barnerike familier. Medias negative fokus, somaliernes annerledeshet og mangel på kunnskap om det norske systemet, er også faktorer Harving finner som årsaker. Han skisserer mulige løsninger på problemene som bl.a. innebærer økt satsning på botrening og økt deltakelse og innflytelse i lokalsamfunn for slik å øke integreringen i det norske samfunnet.

Johansen, Elise (2002), «Pain as a Counterpoint to Culture: Towards an Analysis of Pain Associated with Infibulation among Somali Immigrants in Norway». *Medical Anthropology Quarterly*, 16(3):312-340.

Denne artikkelen fokuserer på hvordan somaliske kvinner opplever og reflekterer rundt smerte i forbindelse med omskjæring som en kroppslig erfaring innenfor skiftende sosiale og kulturelle rammer. Johansen har gjort feltarbeid blant somaliske kvinner i Norge over en 12 måneders periode. Hun har snakket med ca. 30 kvinner i alderen 18–60 år. De somaliske kvinnene var særlig opptatt av smerten i forbindelse med omskjæringen. Smerten beskrives av kvinnene Johansen har intervjuet, som uutholdelige, noe som har fått dem til å bli kritiske til de kulturelle verdiene omskjæring skjer innenfor. Eksilsituasjonen i Norge har ført til store endringer for kvinnene, ettersom skikken med omskjæring er ulovlig og fordømmes her. Kvinnene anser ikke praksisen bare som et teoretisk tema, eller «kulturell tradisjon», men som en del av deres kroppsliggjorte og levde erfaring. Fokuset på smerte ble forsterket i eksilsituasjonen, men er også et viktig fokus i opprinnelseslandet. I møte med et samfunn hvor tradisjonen ikke tas for gitt, men snarere fordømmes, blir opplevelsene av smerte et hovedargument for kvinnene i motstanden mot omskjæring.

Garnes, Tove Svalastog (1997), *Arbeid med busetting og integrering av flyktninger i Vinje kommune tida 1987–1997*. Flyktningeetaten, Vinje kommune.

Rapporten er en oversikt over arbeid med flyktninger i Vinje kommune i tidsperioden 1987–1997. Kommunens første gruppe av flyktninger var somaliere, og de har alle blitt bosatt i Åmot. Rapporten inneholder en gjennomgang av målsetninger for, og gjennomføringen av, arbeid med

bosetning og integrering i kommunen. Utfordringene for arbeidet med flyktninger er å finne ut hva integrering vil si i praksis. Hvordan skal en oppnå målsetningen om likestilling mellom innvandrere og nordmenn. Noen fallgruver kan i følge rapporten være at en ser bare problemer og lar seg styre av fordommer og myter. Andre farer er misforstått vennlighet og generaliseringer. De positive erfaringene man har hatt i kommunen er at flyktningene har tilført ny kunnskap og nye kontakter. De har opplevd en styrking av foreningsarbeid, og nye impulser i håndverk og matlaging. Innvandringen har også ført til en økning i folketallet. De opplever at flyktningene vil og kan greie seg selv økonomisk og praktisk.

Keynan, H. (2000). *Male roles and the making of the Somali tragedy*. Paper presentert ved UNOSOM, Oslo.

Keynan ser på forbindelsene mellom en dypt forankret maskulin kultur som gjennomsyrrer det somaliske samfunnet, og konflikten som har ødelagt dette samfunnet. Han fokuserer på det han kaller «the Somali equation», den somaliske situasjonen, som han sier er basert på tre kjernetradisjoner. Den somaliske klan og nomadiske tradisjonen, Islam og vestens påvirkning (staten). Disse tre tradisjonene virker sammen og utgjør et overgripende meningssystem. Det somaliske systemet karakteriseres av en hegemonisk maskulinitet. Det som kjennetegner de tre tradisjonene i den somaliske situasjonen er: en vedvarende opplevelse av usikkerhet og trussel, fokus på overlevelse, hegemonisk maskulinitet, militarisme og konflikt. Dette har ført til et sosialiseringsmønster som belønner aggressivitet, mot, styrke og tøffhet. Forfatteren viser hvordan det patriarkalske systemet manifesterer seg på ulike måter gjennom politikk, kultur og økonomi. Dette betyr ikke at somaliske kvinner er maktesløse og passive. Somaliske kvinner representerer en latent fredskultur. Ekteskap skal i Somalia skje mellom kvinner og menn fra rivaliserende klaner. Gjennom å føde nye barn i sin manns klan er kvinner brobyggere og fredsmeklere. Keynan peker på at det er vanskelig å si nøyaktig hva konflikten i Somalia kommer av. Mange faktorer virker sammen, og hegemonisk maskulinitet er en slik faktor. Artikkelen avsluttes med anbefalinger for arbeid for fred i Somalia: man må forstå den somaliske situasjonen, og forbindelsen med

situasjonen på Afrikas Horn. Samtidig er det viktig å vise solidaritet med Somalias kvinner som kan virke som en fredsskapende kraft i fremtiden.

Klepp, Ingun (2003), *Trivsel og integrasjon blant etniske minoriteter. Ein kvalitativ studie av afghanske og somaliske flyktningar i to kommunar på Nord-Vestlandet*. Arbeidsrapport nr. 145. Volda: Høgskulen i Volda.

Dette er en dokumentasjonsrapport som skal fungere som et grunnlag for videre arbeid med problemstillinger som rapporten reiser. Undersøkelsen er gjort i to kommuner, en bygdekommune og en bykommune i Møre og Romsdal. Intervju og observasjoner ble gjort blant 34 afghanske og somaliske flyktninger. Rapporten presenterer minoritetenes syn på sin egen livssituasjon og hva de ser på som viktige faktorer i en integrasjonsprosess. Hva kjennetegner informantenes livssituasjon i kommunen, og hva mener de er viktige forutsetninger for trivsel og integrasjon lokalt. Videre ville en finne ut om det er forskjeller mellom bygd og småby med innvirkning på integrasjonsprosessen. Studiet ser på prosesser som kan gi mulige forklaringer på hvorfor etniske minoriteter er fraværende på en del sentrale arenaer i lokalsamfunnet. Noen av resultatene av undersøkelsen peker på betydningen av trivsel i hverdagen. Trivsel handler om å få være sammen med sine nærmeste, men også å bli sett av sine norske omgivelser. Å være selvhjulpen og oppleve en grad av kontroll var viktige aspekter for informantene. Utfordringene informantene opplevde fremsto ikke som veldig problematiske, men som til dels vanskelige og spennende. Det er snakk om utfordringer man kan overkomme med tid og tålmodighet i tillegg til målrettede tiltak og handlingsarbeid.

Klepp, Ingun (2004), «Vanskelege – eller berre ulike?». *Embla*, nr. 1, 2004, s. 28.

Artikkelen ser på oppfatninger om *barns beste* i møte mellom lokale offentlige instanser og somaliske foreldre i en vestnorsk bygdeby. Klepp har gjort deltakende observasjoner og intervjuer av åtte familieheter med somalisk bakgrunn. I tillegg har hun gjort intervjuer med ansatte i offentlig sektor, bl.a. barnevern, sosialkontor og helsestasjon. I artikkelen ser Klepp på begrepet «barns beste» innenfor rammene av en

argumentasjon knyttet til de somaliske familienes integrasjon i lokal-samfunnet. Hun ser informantenes uttalelser i lys av to diskurser: en lokal, offentlig diskurs om somalierne, og en somalisk diskurs om nordmenn og det norske systemet. Representantene fra det offentlige viser en tvetydig og ambivalent holdning til somalierne ettersom de både sees på som en vanskelig gruppe, og en gruppe man har lite med å gjøre i forhold til andre grupper. Det som ansees for å være «barnas beste» er en tilpasning til det norske. Somalierne vektla familiens betydning og at det som er best for barna ikke kan forstås uavhengig av familien. De viste også en skepsis til det norske velferdssystemets inngripen i familien, og opplevde det som et press for assimilering. Klepp påpeker betydningen av en forståelse for hvordan mennesker i eksil prøver å skape kontinuitet mellom ekstremt forskjellige livssituasjoner.

Klepp, Ingunn (2002), «*Simir botbot bathan mathaha ayay kutega*» (*Ein fugl som flyg omkring åleine vil til slutt lande med hovudet først, somalisk ordtak*). *Diskursiv analyse av relasjonar mellom somaliske familiar og lokalbefolkninga i en vestnorsk bygdeby*. Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Bergen.

Studien handler om hvordan et nasjonalt og overnasjonalt stigma om somalierne får sitt uttrykk innenfor lokale sosiale prosesser i et vestnorsk bygdebymiljø. Studien handler derfor ikke først og fremst om somaliske flyktninger, men om relasjoner innenfor og mellom somaliske familier, og etniske nordmenn. Gjennom å fokusere på deler av det somaliske eksilmiljøet i denne bygdebyen, avgrenset til familiene som hadde bosatt seg der, blir foreldrerollen og synspunkt på hva som var til det beste for barna trukket frem som forhandlingsgrunnlag og kompromiss i skjæringspunktet mellom ulike diskursive praksiser.

Den overordnede problemstillingen er å se på faktorer som er avgjørende for at hegemoniske prosesser som fører til negativ stereotypiproduksjon, blir modifisert og avgrenset og dermed får mindre gjennomslagskraft i dagligdagse situasjoner lokalt. Klepp viser gjennom en presentasjon av ulike diskurser, hvordan fortellingen om hverandre blir påvirket av ideer om sosial nærhet vs. avstand, og hvilken mening lokale symbol og «tegn» på forskjeller og likheter kan få for produksjonen av stereotyper om «de andre». Videre ser Klepp på interaksjonen mellom

de somaliske informantene og majoritetsbefolkningen. Oppgaven synliggjør de dilemma som de somaliske foreldrene stod overfor i eksil, og som bl.a. ga seg utslag i to kontrasterende måter å forvalte og vedlikeholde etnisk tilknytning på. Målsettingen med oppgaven er å presentere noen problematiske sider ved relasjonene, som forhåpentligvis kan gi ny innsikt, og bidra til ei nyansering av det negative bildet som er presentert i nasjonale og overnasjonale diskurser om somalierne.

Merametdjian, M.C. (1995), *Somali refugees in Tromsø, acculturation of men and women*. Universitetet i Tromsø.

Oppgaven ser på akulturasjon av voksne somaliske flyktninger bosatt i Tromsø. Med akulturasjon mener forfatteren endringer som finner sted som et resultat av kontakt mellom to autonome kulturelle grupper. Kontakten kan påvirkes av maktforskjeller slik at den ene blir dominerende i forhold til den andre. Dybdeintervjuer ble brukt for å kartlegge de somaliske informantenes tilpasning. 40 somaliere ble intervjuet, og både kvantifiserbare og mer kvalitative spørsmål ble brukt i intervjuene. Oppgaven identifiserer områder hvor forbedringer kan hjelpe somalierne tilpasning. Kulturell avstand, splittelse i familien og frustrasjoner i forhold til kontakt, er noen slike områder. Økt kunnskap om hverandres bakgrunn, og en bevissthet om kunnskapene somalierne har med seg, er også en måte å gjøre det lettere for somalierne å tilpasse seg livet i Norge.

Musse, Bashe (1997), *Utvikling eller problemutvikling - somaliske jenter i Norge*. Upublisert Mellomfagsoppgave i sosiologi, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Oppgaven belyser årsakene til hvorfor tre somaliske jenter velger å flytte hjemmefra. Hvilke konsekvenser får familiens og jentenes valg av tilpasningsstrategier? Fører de til utvikling eller problemutvikling? Oppgaven ser også på skoleprestasjoner og hvordan de påvirker skolemotivasjonen. Forfatteren ser på somalisk familiestruktur og spør jentene hvordan de opplever familie, skole og nettverk. Jentene som blir intervjuet opplever kraftige motsetninger i familiene, noe som fører til at de flytter hjemmefra. De opplever rollekonflikter da de møter motstridende forventninger fra familien og omgangskrets og skole. Kon-

fliktene i familiene henger sammen med de ulike tilpasningsstrategiene som foreldrene og jentene tar i bruk. Mens foreldrene beholder sin somaliske tilhørighet er jentene opptatt av å assimileres i den norske kulturen. Oppgaven peker på ulike oppfatninger om oppdragelse som skaper problemer i møte mellom foreldre og skole og barnevern. De ulike oppfatningene om sosialisering og tilpasningsstrategier fører i følge forfatteren til en problemutvikling.

Talle, Aud (2003) *Om kvinneleg omskjæring. Debatt og erfaring*. Det Norske Samlaget, Oslo

Sosialantropolog Aud Talle ønsker i denne boka å bidra med en nyansert og nøytral debatt om kvinnelig omskjæring. Boka kom som en følge av en artikkel i VG som kritiserte Talle for å forsvare kvinnelig omskjæring. Talle prøver i boka å vise at dette temaet trenger en grundigere gjennomgang og at en må ta et steg bort fra den sensasjonspregede medieframstillingen. Boken inneholder en gjennomgang av den kulturelle og historiske sammenhengen man finner kvinnelig omskjæring i, og et riss av den norske debatten om dette temaet. Talle ser på problemstillinger ved antropologisk arbeid og metode i møte med kulturelle skikker som kan oppfattes som problematiske. Hun diskuterer kulturel relativisme begrepet, og sier at det å ha kulturel relativisme som et ideal ikke trenger å være en motsetning til å ta stilling moralsk. Talle påpeker at respekt for andres kulturelle verdier og meninger er ikke det samme som å underkaste seg, men å være åpen og ydmyk. En må stille spørsmål og vise motstand, men også kunne våge å reflektere over egne praksiser.

Somaliere i andre skandinaviske land

Aretun, Åsa (1998), *Bland Sjalar og Fotbollar – en studie av somaliske ungdommar, etnisk identitet och tillhörighet*. Socialatropologiska institutionen, Göteborgs Universitet.

Dette er en oppgave i antropologi hvor studenten har studert ti somaliske ungdommer i alderen 13–16 år. Gruppen består av seks jenter og fire gutter bosatt i en multietnisk forstad i Sverige. Oppgaven ser på hvordan somalisk ungdom fortolker og håndterer etnisk identitet og

tilhørighet i de ulike sosiale kontekstene de inngår i. De sosiale sammenhengene som undersøkes er den somaliske konteksten i boligområdet, og den multietniske ungdomskonteksten som skolen utgjør. Materialet viser at måten ungdommer forholder seg til etnisk identitet og tilhørighet på, i stor grad er en kjønnnet prosess der den somaliske symbolikken rundt kvinnelig kyskheter er sentral. Jentene handler som somaliere i større grad enn guttene i begge sosiale kontekster. Guttene handler mest som *somaliske gutter* når de er i den somaliske konteksten, mens de i den fleretniske handler i forhold til hvordan mannlighetsidealet defineres der. Jentene blir de fremste bærere av en somalisk etnisk markør gjennom å oppføre seg som en flink/ god jente. Sosial kontroll er verktøy for å begrense jentenes bevegelser utenfor den somaliske konteksten. Jentene anser seg selv for å være sterke nok til å opprettholde idealet og tar avstand fra den sosiale kontrollen. Oppdelingen av jenter i gode og dårlige er nødvendig også for somaliske gutter for å bli gode somaliere. Samtidig viser guttene en ambivalens ettersom de har kontakt både med de gode og de dårlige jentene. Slik kan de oppnå både verdier som mannlig virilitet og samtidig beskytte den kvinnelige kyskheter. Resultatet tyder på at etnisk tilhørighet og identitet er mer nærværende for somaliske jenters selvbilde enn det er det for guttene.

Bjørn N.H., Agerlund Pedersen D., Kofoed L. Rasmussen (2003), *Somaliere og det danske arbeidsmarked – om netværk, kommunikasjon og integration*. Etniske minoriteter 13:2003: Sosialforskningsinstituttet.

Arbeidsnotat som analyserer somaliernes tilknytning til det danske arbeidsmarkedet. Notatet bygger på en erfaring av at det har vært vanskelig å få somaliere i arbeid i Danmark, sammenlignet med andre minoritetsgrupper. Undersøkelsen skal beskrive og tydeliggjøre somaliernes ressurser og muligheter for å utnytte disse i arbeidet for en økt integrasjon på arbeidsmarkedet. Undersøkelsen er basert på en analyse av kvantitative data og et mindre antall kvalitative intervju både med somaliere og ansatte i offentlig sektor. Det fremheves av informantene at somalierne er motiverte for å komme inn på det danske arbeidsmarkedet, men at de møter hinder på veien. Blant annet mangler de kunnskap om det danske samfunnet og arbeidsmarkedet. I noen tilfeller kan

problemene også henge sammen med fordommer blant saksbehandlere. Notatet kommer med forslag og fokusområder for å bedre situasjonen for somaliene. Somaliernes nettverk, bygd på slektskap og klaner, kan i følge forfatterne utnyttes for å øke integrasjonen. Ved å styrke somaliske foreninger og andre nettverk, kan en få spredt informasjon og slik unngå misforståelser og mytedannelser. Notatet understreker også behovet for å sammenligne somaliernes situasjon i andre land, og slik utveksle kunnskaper og erfaringer.

Christensen, Mikkel Rye & Mette Neergaard Henrichsen (1997), *Klan og Klient- Et integreret speciale om kultur og hjælp i mødet mellem somaliske flyktninge og Dansk Flyktningehjælp*. Roskilde Universitetscenter.

Denne oppgaven fokuserer på kommunikasjon mellom somaliske flyktninger i Danmark og sosialarbeidere fra Dansk Flygtningehjælp. Det ble gjennomført intervjuer blant sosialarbeiderne og de somaliske flyktningene. Forfatterne har sett på sosialarbeidernes fokusering på somaliernes kulturelle fremmedhet som en forklaring på kommunikasjonsproblemene. Videre har de sett på hvordan den interkulturelle kommunikasjonen mellom flyktning og flyktningehjelpsmedarbeider påvirker hjelperelasjonen. Oppgaven ser nærmere på de maktrelasjoner som finnes mellom giver og mottaker, hvordan partene forstår hjelpen, og hvordan det kommer til uttrykk i kommunikasjonen. Undersøkelsene viser at sosialarbeiderne bruker begrepet kultur for å forklare somaliernes fremmedhet. Ved å fastholde deres fremmedhet fremstår somaliene som en enhetlig gruppe i stedet for individer med individuelle historier. Somaliene har også sine forforståelser av hvordan sosialarbeiderne er, ofte basert på overfladiske møter. Slike forforståelser hemmer kommunikasjonen. Intervjuene viste at det var stor variasjon i hva man la i begrepet integrasjon. Somaliene oppfattet det som et press at de skulle bli mest mulig lik danskene, og oppgi sine tradisjoner og verdier. Studien viser også at sosialarbeidernes idé om «hjelp til selvhjelp» kolliderte med somaliernes forventninger til hjelpen. Somaliene opplevde at sosialarbeiderne ikke så betydningen av familienettverk og kjønnsroller når de skulle bidra med hjelp. Henstillingen til sosialarbeiderne er i denne oppgaven å bli mer bevisst systemets iboende

klientgjøring og at man arbeider med individuelle mennesker og ikke ferdige kulturprodukter.

Coulter, Chris C. (1997), *Somaliska kvinnor och barn i Rinkeby- en rapport til BVC*. Uppsala: Institusjonen for Kulturanthropologi og Etnologi vid Uppsala Universitet.

Dette er en undersøkelse gjort med bakgrunn i Barnvårdcentralen (BVC) i Rinkeby i Sverige. Målet var å øke BVCs forståelse for somaliske vaner og øke somaliernes kunnskaper om det svenske samfunnet. Undersøkelsen er basert på kvalitative data. En antropolog gjennomførte deltagende observasjoner i ca. 15 døgn, og i løpet av en tre måneders periode besøkte han både somaliere og BVC. I alt er 35 somaliere intervjuet. Målet var å finne ut mer om somaliernes bo- og livssituasjon og å undersøke dere syn på helse og sykdom. Rapporten inneholder en gjennomgang av ulike tema som omhandler bosituasjonen, barneoppdragelse, utdanning og helse med mer. Svenskene som de somaliske mødrene møter, har alle en overordnet posisjon rent strukturelt. De somaliske mødrene befinner seg ofte i en situasjon hvor de er avhengige av barna for å klare seg. Å lære svensk står for mange som løsningen på problemet. Det kan imidlertid være vanskelig for mødrene å følge opp svenskundervisningen pga. store barnekull. I følge informantene er de mer syke i Sverige enn i Somalia. Dette mener forfatteren kan henge sammen med klimaskifte og kosthold. Rapporten viser også at det er ulikheter i syn på helse og helsevern fra somalisk side i forhold til det svenske systemet. Det svenske skillet mellom «hälsvård» og «sjukvård» var vanskelig å formidle til somalierne, noe som kunne skape praktiske problemer. Her må BVC tydeligere synliggjøre sin rolle, og informere for å unngå misforståelser med de somaliske kvinnene.

Integrationsverket (1999), *Delaktighet för integration- at stimulera integrationsprocessen för somalisktalande i Sverige*. Rapport till regeringen av Integrationsverkets regeringsuppdrag. Norrköping: Integrationsverket.

Denne rapporten inneholder en presentasjon av den somaliske befolkningen og en gjennomgang av de viktigste områdene for delaktighet; familieliv, skoleliv og arbeidsliv.

Informasjonen bygger på samtaler med somaliere i 11 kommuner, ved konferanser, og kontakt med myndigheter og organisasjoner. Målet med samtalene har vært å se på hindringer og muligheter for integrasjonsprosessen. I tillegg har man oppnevnt en referansegruppe som har diskutert rapportens innhold og problemstillinger. Rapporten kommer med en rekke forslag til utbedringer i forhold til situasjonen for innvandrere i Sverige. Man foreslår her at barn av innvandrerforeldre bør ha rett på barnehageplass og tilrettelegging for at barna skal lære svensk. Foreldre, særlig mødre, bør få økt støtte i form av ressurspersoner eller foreldregrupper. Betydningen av språklæring vektlegges, en måte å styrke språklæringen er å ansette assistenter med samme morsmål som elevene. Rapporten vektlegger sterkt behovet for dialog som metode i møte med nye grupper.

Kallehave, Tina (2001), «Somali migrants: family and subjectivity». *Ethnologia Scandinavica*, 31.

Artikkelen tar utgangspunkt i medias fremstilling av problemene ved å integrere somaliere i det danske samfunnet. Kallehave har intervjuet sosialarbeidere, helsepersonell og andre fra rådgivende og administrative institusjoner i forbindelse med sin doktorgradsavhandling. I artikkelen diskuterer hun ulike måter å forstå hva en familie er, og hvilke endringer somaliske familier møter i Danmark. Hvordan kan man forstå konflikter som oppstår blant somaliske familier. Svaret er i følge forfatteren å finne i oppfatninger om subjektet og subjektivitet. Hun påpeker at den somaliske befolkningen ikke er en enhetlig gruppe. Det finnes flere oppfatninger om organisering og om staten som får konsekvenser for forholdet mellom ektefeller. Mens den tradisjonelle klanstrukturen anerkjenner heterogene subjekters rett og plikt til ekteskap og håndtering av økonomi og politikk, anser den Somaliske Republikken individet som en person med uavhengig økonomi og politisk praksis. Ekteskapet er da et uavhengig aspekt som handler om moralske og følelsesmessige relasjoner. Forholdet til den danske velferdsstaten henger sammen med hvilken form for subjektivitet man er vant til å forholde seg til. Artikkelen peker på behovet for å ta i betraktning den interne organiseringen, både i opprinnelses- og vertsland for å forstå betingelsene for omskiftningene somalierne opplever.

Møller, Nina Hannemann (1995), *Oh Kamel- om habitus i forandring. Unge flyktnige fra Somalia i Danmark: Social praksis, resosialisering, uddannelse, identitet og etnicitet i et post- moderne samfund*. Institut for Filosofi, Pædagogikk og Retorik, Københavns Universitet.

I denne oppgaven fokuserer Møller på hvordan det går med de somaliske enslige mindreårige når de kommer til Danmark. Særlig ser hun på sosiale og utdanningsmessige aspekter. Hvilke strukturelle forhold påvirker ungdommenes betingelser, og hvordan påvirker deres somaliske bakgrunn deres nåværende situasjon. Hvordan takler de resosialiseringen og en ny dansk-somalisk identitet. 18 unge somaliske flyktninger i alderen 15–20 år bosatt i Københavnområdet ble intervjuet i denne oppgaven. To tredeler var enslige mindreårige flyktninger, mens resten ankom Danmark sammen med familiemedlemmer. Oppgavens analyse er blant annet basert på Bourdieus habitus og praksis teori. Den ser de unges rekonstruksjon av sin tilværelse og sosiale praksis i forhold til deres tidligere erfaringer. Studien viser at det har gått bra med de 18 ungdommene på tross av deres sårbare situasjon. De har sitt «gamle jeg» som referanseramme og bruker det situasjonelt og relasjonelt til å finne mening og sammenheng i sine liv. Selv om ungdommene selv synes det har gått bra, er ikke alltid de ansatte i bofelleskapet, lærere osv. enige. Dette henger i følge forfatteren sammen med at de voksnes forventinger var basert på en forståelse av moderne majoritetsungdom, en forventning de somaliske ungdommene ikke kunne oppfylle. På den måten fikk de få muligheter til å klare seg godt på sine egne, og mer realistiske betingelser.

Niklasson, Laila (1997), *Somaliska familjer i Stockholm – en undersøkning av somaliska familjers nätverk och integration*. FoU rapport 1997:20. Stockholm: Forsknings och utvecklingsenheten.

Studie av somaliske familier i Stockholm hvor man belyser familienes sosiale nettverk og ser hvordan nettverket brukes og opprettholdes. Samtidig studeres familienes tanker om integrasjon. Det empiriske grunnlaget er intervjuer med åtte somaliske familier. I tillegg til å tegne nettverkskart har man gjennomført halvstrukturerte intervjuer. Rapporten kartlegger de somaliske familienes nettverk og finner at de holder kontakt med familie og venner både i Sverige og internasjonalt.

Samtidig ønsker enkelte at de hadde bedre kontakt med den svenske befolkningen. De intervjuede familiene har holdt ved like gamle kontakter og samtidig etablert nye i sitt nettverk. Ingen av familiene kunne betraktes som isolerte, men kontaktene de hadde var i hovedsak knyttet til den somaliske gruppen. Med integrasjon mener man i dette studiet somaliernes og det svenske samfunnets felles prosess for å integreres. I intervjuene kom ulike syn på hva integrasjon innebærer frem. Det mange så på som integrasjon var når det ikke finnes et skille mellom «vi» og «dem», at somaliene kan delta i samfunnet, og at en lærer hverandre å kjenne. I hvilken grad man følte seg integrert og hva som bidro til denne integrasjonen varierte i stor grad mellom informantene.

Schmidt, Garbi (2002), *Tidsanvendelse blandt pakistanere, tyrkere og somaliere – et integrationsperspektiv*. Rapport 02:28. København: Socialforskningsinstituttet.

Dansk undersøkelse om tidsbruk blant tre minoritetsgrupper. Undersøkelsen ble gjennomført blant tyrkere, somaliere og pakistanere. Informantene var mellom 20 og 34 år. I tillegg til spørreundersøkelsen ble det gjennomført 17 kvalitative intervjuer. Tidsbruk gir et bilde av de etniske minoritetenes deltakelse i det danske samfunnet og hvilke forutsetninger og begrensninger det er for denne deltakelsen. Samfunnsmessig deltakelse undersøkes på tre måter; som eksterne relasjoner (arbeid, fritid), interne relasjoner (familieliv) og forbruk (økonomiske muligheter og prioriteringer). Spørreundersøkelsen viste blant annet at sysselsettingstallene for minoritetsgruppene er lavere enn i befolkningen for øvrig. Særlig minoritetskvinnene har lave sysselsettingstall, og jobber ofte deltid. En stor del av de spurte jobber også til ugunstige tider, noe som gjør at de har mindre kontakt med majoritetsbefolkningen og sin egen familie. Undersøkelsen viser at særlig de med pakistansk og tyrkisk bakgrunn bruker mye tid sammen med familien. De samme gruppene lever også i størst grad i storfamilier. De har også et besøksmønster som ligner majoritetsbefolkningen, mens somaliene ikke like ofte besøker familie og venner. En årsak er somaliernes korte botid i Danmark. I forhold til de økonomiske mulighetene viste undersøkelsen at minoritetsfamiliene er dårligere stilt enn befolkningen som helhet. Dette spiller en rolle i et integrasjonsperspektiv. Informantene rapporterer at de i større grad deler pengene de tjener, enn befolkningen

som helhet. Dette gjelder særlig somalierne. Undersøkelsen viser at jo lengre man har bodd i Danmark, jo mindre satser man økonomisk på relasjoner man har utenfor landet. Situasjonen for somalierne er slik annerledes enn de to andre gruppene ettersom de er en relativt ny gruppe i Danmark.

Somalierne i Storbritannia

Griffith, David (1997), «*Somali refugees in Tower Hamlets: clanship and new identities*».

Artikkelen ser på hvilken rolle klanen spiller i sosiale relasjoner blant somaliere. 25 somaliere bosatt i Londons østkant er intervjuet i forbindelse med undersøkelsen. Et spesielt fokus her er hvordan krisen i hjemlandet påvirker sosial identitet blant somaliere i diaspora.

Forfatteren viser hvordan klansmedlemskapet blir et viktig punkt i forhandling om identitet i eksil. Artikkelen argumenterer for at disse prosessene er nært knyttet til endringer somalierne møter, for eksempel når det gjelder eldres status og forhold mellom kjønnene. Somalierne opplever motstridende prosesser av endring og gjenfortolkning, og artikkelen ser på hvordan flyktninger tilpasser seg i forhold til sameksistensen av tradisjon og innovasjon.

Olden, Anthony (1999), «Somali refugees in London: oral culture in a western information environment». *Libri*, 49:4:212–224.

Denne artikkelen ser på erfaringer blant somaliere som har opplevd en overgang fra en muntlig kultur til et vestlig informasjonssamfunn. 25 somaliere ble intervjuet i forbindelse med denne undersøkelsen. Mange somaliere får problemer i møte med et samfunn som i stor grad benytter seg av skriftlig informasjon. Undersøkelsen viser at somalierne kommuniserer mye via telefon, og at mange hører BBCs Afrika-sendinger. Unge somaliere møter problemer pga. sin mangel på skolegang. Muntlig overlevering er hovedmåten å finne studiemuligheter og jobber blant somalierne. Dette kan lett føre til misforståelser og feilinformasjon. Undersøkelsen viser også at det blant somaliere med høyere utdanning er utbredt bruk av Internett.

Summerfield, H. (1993). Patterns of adaptation: Somali and Bangladeshi Women in Britain. *Migrant Women Crossing boundaries and Changing Identities*. G. Buijs. Oxford Providence, Berg.

Summerfield arbeidet i tre år som innvandrers- og flyktningrådgiver i en av de fattigste distriktene i London, og artikkelen er basert på hennes erfaringer omkring kvinner og psykisk helse. Artikkelen tar utgangspunkt i feministisk tradisjon som ser en rekke aspekter ved innvandrerkvinnens liv, som purdah, menns kontroll over kvinner og kulturelle begrensninger generelt, som et uttrykk for et undertrykkende patriarkat. Forfatteren ønsker å stille spørsmål ved slike etnosentriske forestillinger og å utforske flertydigheten og mangfoldet i livet til asiatiske kvinner med dem som aktive subjekter. Hun sammenligner en rekke faktorer ved livet til kvinner fra Bangladesh og Somalia i London, og hevder at somaliske kvinners rett til skilsmisse er en viktig forutsetning for deres relative sterke mentale helse. Det er en rekke kulturelle faktorene som gjør somaliske kvinners tilpasning i eksil lettere enn tilfelle er for kvinner fra Bangladesh. Foruten den sosialt aksepterte adgang til skilsmisse, peker Summerfield på at somaliske kvinner fritt kan gå ut i arbeidslivet og ha relasjoner med majoritetsbefolkningen, og at de derved bl.a. styrker sin språklige kompetanse. Dette sammen med den praktiske og følelsesmessige støtten de får fra sitt eget samfunn, bidrar til en positiv tilpasning i eksil. Hun konkluderer med at det er tegn som tyder på at den store immigrasjonen de siste årene kan forandre kvinnenens stilling ved at mennene blir mer dominerende i det politiske livet og at kvinner blir mer marginalisert.

Om Somalia

Ahmed, J. A., Ed. (1995). *The Invention of Somalia*. Lawrenceville Nj, The Red Se Press Inc.

Dette er en artikkelsamling som tar opp flere aspekter ved somalisk historie, politikk og samfunn som ikke er belyst i I.M Lewis' omfattende produksjon. Sentralt i boken står flere analyser av somaliernes opprinnelsesmyter og religiøse røtter. Flere artikler tar for seg de sørlige regionene i Somalia. En artikkel tar for seg dans og tilhørighet blant bantubefolkningen i sør. En annen er en kritisk analyse av råd-

ende forståelser av «den somalisk kvinnen». Boken er helt sentral for å få et helhetlig bilde av det komplekse somaliske samfunnet før og nå.

Dybdahl, R. (1994), *Childhood in Somalia: A Cross-Cultural Study*. Upublisert Master, Psykologisk Institutt, Universitetet i Oslo.

Temaet for denne oppgaven er mødrenes oppfatninger om barna, og barnas oppfatninger om deres liv og omgivelser. Begrepet «developmental niche» står sentralt, og forfatteren ønsker å kombinere en antropologisk tilnærming med utviklingspsykologi. Ragnhild Dybdahl gjorde intervjuer i Mogadishu i Somalia. Hun intervjuet barn og mødre ved hjelp av tolk. Intervjuene viste at mødrene i sine svar om barns utvikling la vekt på fysisk helse, lydighet, resurssterkhet, hjelpsomhet og hardt arbeid. Intervjuene med barna ga informasjon fra barnas synsvinkel. Tanker og håp om fremtiden var tema som gikk igjen i disse intervjuene, og barna viste optimisme tross en ellers vanskelig situasjon.

Lewis, I. M. (2002). *A modern history of the somali. Revised, updated and expanded*. Oxford, James Currey, Btec Books, Ohio University Press.

Denne boka er en gjennomgang av Somalias nyere historie skrevet av Somaliaeksperten antropologen I.M.Lewis. Med sitt årelange engasjement og grundige kjennskap til Somalia og somalisk historie og politikk, presenterer Lewis også en grundig analyse av tiden etter borgerkrigen og fram til dagens Somalia.

Rapporter som ikke er omtalt

Vadseth, Arne, 2002: Nivåbasert norskopplæring for voksne innvandrere. En studie av de viktigste aktørene, rammebetingelsene og en empirisk undersøkelse av individuelt kartlagte opplysninger om 23 flyktninger fra Somalia. Høgskolen i Buskerud, fagoppgave i pedagogikk.

Neumayer, Sissel Marie, 2001: Evaluering av Prosjektet: Integrering av somaliske flyktninger i bydel Stovner 1998-2000. Somaliere i bydel Stovner.

Tonstad, Sigrid, 2003: Dialog og endring. Erfaring fra seminar med tema kvinnelig omskjæring. Tromsø.

Referanser

- Bakken, A. (2003). *Minoritetsspråklig ungdom i skolen. Reproduksjon av ulikhet eller sosial mobilitet?* NOVA Rapport 15/03. Oslo, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Garnes, T. S. (1997). *Arbeid med busetting og integrering av flyktninger i Vinje kommune tida 1987-1997*. Vinje, Flyktningeetaten, Vinje kommune.
- Lewis, I. M. (2002). *A modern history of the somali. Revised, updated and expanded*. Oxford, James Currey, Btec Books, Ohio University Press.
- Madar, A. (1997). *Kosthold og jernstatus hos somaliske barn i Oslore-gionen. Ernæringslinjen Universitetet i Oslo*. Oslo.
- Nergård, T. B. (2003). *Ett års gratis barnehage - hvilke konsekvenser har det for overgangen til skolen? Evaluering av et forsøk*. Oslo, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Putman. Britton, D. a. C. N. (1993). *The Somalis Their History and Culture*, Center for Applied Linguistics.
- Rogstad, J. (2001). *Sist blant likemenn?: synlige minoriteter på arbeids-markedet*. Oslo, Institutt for samfunnsforskning, c2001. *I serie: [Thesis]*.
- Talle, A. (2003). *Om kvinneleg omskjering. Debatt og erfaring*. Oslo, Det Norske Samlaget.

Vedlegg 1:

Liste over bidragsyttere

Bidragsyttere til erfaringssamlingen

Referansegruppa:

Maka Moalim – kom til Norge i 1999 via Sveits. Statsviter og parlamentsmedlem i Somalia før krigen. Arbeidet med kvinnespørsmål og familielov. Arbeider nå på Ressurscenter for somaliske kvinner.

Zahara Ali Osman – er agronom og kom til Norge i 1981 på et oppdrag for Norconsult. Hun giftet seg seinere med en somalisk flyktning og ble i Norge. Arbeider nå som saksbehandler ved Barne- og familieetaten, Flyktningekontoret i Oslo kommune.

Mohamed Arab – kom til Norge i 1988. Arab studerte til lærer ved Universitetet i Mogadishu og har en bachelor i matematikk og fysikk, da han måtte flykte. Han fortsatte studiene i Oslo og har lærerutdanning fra Universitetet. Arab arbeidet 5 år ved Nittedal skole og arbeider nå som faglærer, rådgiver og morsmållærer ved Opsal og Østensjø skoler i Oslo.

Mohamed Sheik – har bodd 16 år i Norge. Arbeidet med relasjonsbygging mellom militæret og det sivile samfunn i Somalia før krigen. Han har også arbeidet i Tromsø, Skien og Oslo kommune som rådgiver i ungdomsspørsmål og som leder for mottak for enslige mindreårige asylsøkere. Nå arbeider han som konsulent for flere kommuner.

Jan Håkonsen – er sosialantropolog og var forskningsleder for et forsknings-samarbeid mellom Somalia og England sammen med I.M.Lewis. Seinere arbeidet han fem år i Somalia for Unicef. Nå arbeider han ved Norges Forskningsråd.

Somaliske bidragsyttere

Ali Jama – kom som enslig mindreårig asylsøker til Norge. Har lærerutdanning fra Norge og 11 år i uteseksjonen i Oslo. Jobber nå i England.

Mohammed Elmi – konsulent på Gilde for halalkjøtt. Leder for NORSOM en somalisk forening som arbeider med utviklingsprosjekter i Somalia.

Zahara Ahmed Mussa – fem år i Norge. Mastergrad i Soilchemistry og ernæring fra Jemen. Samfunnsfag og norsk på Amo-kurs. Jobber som saksbehandler i prosjekt ved Bjerke bydel.

Said Hersi – 15 år i Norge. Pedagogisk embetsstudiet i Norge, flere år som PPT rådgiver på Grorud videregående skole.

Abdirahman – kom i 1990 til Norge som enslig mindreårig. Hovedfag i matematikk ved UIO i 1994 søker dr. polit stipend. Startet restaurant i Oslo m.m.

Ysuf Warsame – har bodd 19 år i Norge. Siste 10 år har han jobbet som tiltaks-konsulent Oslo kommune.

Jama Mohamed Jama – 15 år i Tromsø. Tidligere bofellesskapsleder for enslige mindreårige i 10 år, nå miljøarbeider i bofellesskap.

Mohamed Aden – kom til Norge i 1988. Han arbeider som morsmåslærer, matte-lærer og livssynlærer ved Hageløkka skole i Bærum.

Roon Egal – kom til Tromsø i 1989. Har en universitetsgrad i handel og kontor fra India. Hun har laget lesebok m. lærerveiledning sammen med norske lærere. Jobbet som spesiallærer for barn med lærevansker. Jobber nå i flyktningebarnehagen i Tromsø. Leder for somalisk kvinnegruppe i Tromsø.

Bella Nouredin Salah – leder for Somalisk kvinneorganisasjon i Bergen.

Asha Abdul Ieberow – medlem av Somalisk kvinnegruppe i Bergen.

Ali Abdi Mohamed – morsmåslærer i Vinje kommune.

Abdi Mohali – tannteknikker i Vinje kommune.

Fadumo Aw-Abdi Boon – husmor, Vinje kommune.

Bydeler i Oslo

Alna

Leder for Introduksjonsprogrammet v/ Innvandreseksjonen: **Farahnaz Rastegård**

Innvandreseksjonen: **Ingunn Vestlund**

Programkoordinator Introduksjonsprogrammet: **Ahmed Siad**

Bjerke

Prosjektleder for kvinner, barn og unge: **Brita Mølmen**

Flyktningekonsulent Bjerke: **Linda Skarnes**

Prosjektmedarbeider m. Mølmen: **Zahara Ahmed Mussa**

Barnevernstjenesten: **Marit Brattli**

Gamle Oslo

Leder for introduksjonsprogrammet Flyktningkontoret og Mosaikk: **Cecilie**

Sundby

Saksbehandler i sosialtjenesten: **Bjørn Tore Østly**

Leder ved Alfa språk- og kompetanseprosjekt: **Randi Sørenmo**

Grünerløkka

Sinsen sosialsenter: **Aina Tømmervåg**
Ass. avd. leder ved sosialsenteret: **Said Hassan**
Oppfølgingskonsulent: **Trond Dyrseth**

Sagene

Leder ved servicekontoret: **Kirsten Rytter**
Sosialkonsulent: **Marit Gunnes**
Tiltakskonsulent: **Grethe Glemmestad**
Amokursleder: **Josef Gilani**
Lærer ved kompetansesenteret ved Kloden kompetansesenter: **Inger-Marie Kippe**
Helsesøster Sagene/Torshaug: **Anne-Britt Torshaug**

Stovner

Sosialtjenesten: **Torgunn Michaelsen**
Bomiljøkonsulent: **Hege Nyjordet**
Konsulent i barnevernet: **Wencke Utvik**
Kvalifikasjons- og sysselsettingsenheten: **Anne Shefflo**

Søndre Nordstrand

Leder for Introduksjonsprogrammet: **Monica Lagerborg**
Skolehelsetjenesten og helsestasjon: **Anne Gro Dyvik**
Leder for sosialseksjonen Hauketo/Holmlia: **Ellen Trulsen**
Leder for sosialseksjonen Klemetsrud: **Karin Sveum**
Barneverntjenesten på Klemetsrud: **Margrethe Toven**
Tiltakskonsulent sosialtjenesten: **Mengis Gebremichael**

Østensjø

Sysselsetningskoordinator: **Line Brekke**
Boveileder: **Toril Lieng**
Helsesøster: **Ingvild Mydland**
Spesialpedagog ved pedagogisk fagsenter: **Hilde Halsen**
Prosjektleder for kompetanse- miljø senter: **Sigve Brouwer**

Kommuner:

Asker Kommune

Konsulent i Hjelpetjenesten: **Ingun Frantzen**
Bofellesskapsleder: **Ali Hassan Sumo**
Fagkoordinator for Hjelpetjenesten for barn og unge: **Aina Oliver**
Flyktningekonsulent i Flyktningeteamet: **Nils Rosenberg**
Asker kulturverksted: **Heidi Tommesen**
Leder i Hjelpetjenesten, seksjon enslige mindreårige: **Trine Hjørund**

Bergen Kommune

Introduksjonsprogrammet Mox: **Grethe Grung**

Fagsjef for mottaksseksjonen Mox: **Kåre Berge**

Aetat Intro: **Tor Solsvik**

Eksamensrettet voksenopplæring v. Nygaard: **Erling Kleiveland**

Bergenshus bydel barneverntjeneste, byomfattende ansvar for enslige mindreårige:

Bonita Hansson

Helsesøster ved Mox: **Maria Sandvik**

Innvandrerkonsulent i Bergen kommune: **Chiko Ali**

Skien Kommune

Leder av Flyktningetjenesten: **Åse Donald**

Psykiatrisk sykepleier, helsekoordinator for nylig bosatte: **Ole Anders Bakk**

Helsesøster Gulset distrikt: **Audhild Kleven**

Teamleder på Introduksjonsprogrammet: **Grethe Semb**

Voksenopplæringa i Skien: **Jan Abelse**

Morsmåslærer og miljøarbeider Skien kommune: **Osman Aden**

Internasjonalt senter ved Intro. Programmet: **Hilde Saga Berberg**

Tromsø Kommune

Flyktningehelsesøster: **Borghild Rydland**

Styrer ved Flyktningebarnehagen: **Guri Mauseth**

Ergoterapeut v. Psykososialt team for flyktninger: **Sigrid Tonstad**

Vinje Kommune

Kulturkonsulent: **Tone Svalastog Garnes**

Lærer ved voksenopplæringa: **Jorid Svalastog**

Lærer Åmot barne- og ungdomsskule: **Kjell Folven**

Rektor ved Kulturskolen: **Signe Marie Kittelsaa**

Helsesøster i Vinje: **Bibbi Tveito**

Prosjekter og organisasjoner som har bidratt med erfaringer

Prosjekt Bostedsløse, Helse- og velferdsetaten i Oslo Kommune, ved:

prosjektleder: **Bodil Storm-Olsen**

prosjektmedarbeider: **Ali Osman Egeh**

prosjektmedarbeider: **Bashe Musse**

prosjektmedarbeider: **Mohamed Aden**

prosjektmedarbeider: **Inger Sigfridsson**

prosjektmedarbeider: **Ulla Sæbø**

OK – Prosjektet Omsorg og Kunnskap mot kvinnelig omskjæring, Barne- og familiedepartementet, ved:

prosjektleder: **Elise Johansen**

prosjektmedarbeider lokalt: **Barlin A. Farah**

prosjektmedarbeider og koordinator lokalt: **Chava Savosnick**

prosjektmedarbeider nasjonalt: **Safia Abdi**

Bydel Alna, Skoleverksted og kantineprosjektet ved:

Kariann Bourne og **Tove- Dina Røynestad**, Furuseth

Orkis Røde Kors Internasjonale senter ved:

leder **Eva Kahn**, Chr.Kroghsgt., Klubb og aktivitetssenter for ungdom

NORSOM en somalisk organisasjon som planlegger en undersøkelse om somaliske barn og ungdommer i Norge, ved:

Mohamed Elmi og **Hassan Ali Omar**, Nedre Ullevål 11 0850 Oslo

Sentrum politistasjon ved: **Erland Jensen** sjef for forebyggende arbeid

Aetat Intro Oslo ved: **Steinar Danielsen**

Vedlegg 2:

Brev sendt til bydeler og kommuner

Kunnskaps- og erfaringskartlegging om somaliere i eksil i Norge.

Jeg fått i oppdrag fra Kommunal- og regionaldepartementet å lage en kunnskaps- og erfaringskartlegging av somaliere i eksil i Norge. Jeg er forsker ved NOVA og har holdt på med en undersøkelse om somaliske familier i Norge i ett års tid. Hovedmålet med denne kartleggingen er å sammenfatte forskning, kunnskap og erfaring med og i den somaliske befolkningen i Norge. Samlingen skal reflektere erfaringer som er gjort i offentlig og privat virksomhet og blant somaliere engasjert i offentlige og private tiltak og prosjekter. Arbeidet skal konkludere med forslag til tiltak på utvalgte områder basert på kunnskap og erfaring som er samlet.

For å gjennomføre dette i Oslo ønsker jeg i samarbeid med min assistent Gunhild Farstad å samle relevante ansatte i 10 bydeler til møter for å diskutere de erfaringer som er gjort i arbeidet. I den forbindelse ønsker vi å arrangere et møte med informerte personer i deres bydel som har erfaring i arbeid med somaliere, helst på forskjellige felt, der dere kan fortelle meg/oss om de erfaringer dere har gjort og om deres vurderinger med hensyn til status pr. idag for denne minoriteten i deres bydel/region. Vi tenker oss et møte på ca. 2 timer.

Dette er ikke evaluering, kartleggingen skal ikke vurdere kvaliteten i tiltak og prosjekter, men de erfaringene som er gjort av forskjellige involverte parter.

Møtet bør ikke omfatte mer en 5-6 personer og gjerne omfatte medarbeidere med somalisk bakgrunn der det er relevant. Somalieres erfaringer med det offentlige inngår selvfølgelig i kartleggingen, men til dette møte er det offentlige ansatte i bydelen innen sosial/helse/arbeid/barn-ungdom/opplæring jeg ønsker å snakke med.

Spørsmålene jeg ønsker å drøfte er:

Hvilke erfaringer har dere helt generelt i arbeid med somaliere innenfor de forskjellige sektorene? Har dere gjort erfaringer som gjelder spesielt for somaliere i forhold til andre minoriteter og norske klienter?

-Positive erfaringer

-Negative erfaringer

Har dere sett forandringer i denne befolkningsgruppa på noen områder, som demografisk sammensetning, negativ eller positiv utvikling i forhold til tilpasning i Norge etc?

Har dere erfaring med tiltak, metoder som har vært spesielt vellykket for denne gruppa?

Hvilke lærdommer har dere trukket av arbeidet og hvordan vurderer dere situasjonen til denne gruppa i fremtiden generelt?

Vi vil understreke at i en kartlegging som denne må vi gjøre en del generaliseringer, men i den grad dere ønsker å nyansere framstillingene er det fint.

Vi kommer til å legge opp møtet slik at alle deltakerne får si det de har på hjertet.

Det er ikke endelig bestemt hvordan disse erfaringene skal presenteres, men hver bydel vil få lese gjennom og godkjenne referatet fra møtet før det eventuelt brukes.

Kartleggingen skal være avsluttet i løpet av mars i år.

Prosjektleder

Ada Engebrihtsen

Forskningsassistent

Gunhild R. Farstad

Vedlegg 3:

Noen eksempler på gjennomførte tiltak

Eksempler på tiltak som er gjennomført i bydeler og kommuner:

De aller fleste bydeler og kommuner har gjennomført prosjekter som er direkte rettet mot den somaliske befolkningen. Utvalget her er basert på intervjuene som er foretatt og rapporter om prosjektene.

VINJE KOMMUNE

I perioden 1987–1997 har Vinje kommune i Telemark bosatt ca. 50 somaliske flyktninger. Her ønsker vi å presentere noen av de tiltakene som har bidratt til en vellykket integreringsprosess.

Politisk rådgivningsgruppe for flyktningsaker

I 1989 ble opprettet en slik gruppe for å sikre at en liten politikergruppe i kommunen var spesielt informert om flyktningsaker. Rådet har fungert som en kanal for informasjon til politikere med ringvirkninger til andre utvalg og til kommunestyret. I 1998 ble det vedtatt at dette rådet skulle videreutvikles til et Innvandrerråd, der representanter for flyktingene og politikere kunne drøfte saker i fellesskap.

Støttekontakter

Hvert enkelt barn og noen voksne som ble bosatt i Vinje kommune fikk opprettet støttekontakt. Sosiallærer på skolen koordinerte arbeidet med å kartlegge behov og finne støttekontakter. I begynnelsen ble andre barn benyttet som støttekontakter for å hjelpe barna inn i jevnaldersmiljøer, men på grunn av problemer knyttet til taushetsplikt, måtte man gå vekk fra praksisen og bruke voksne.

Støttekontakter for voksne ble også brukt for å skaffe somaliere sertifikat på en rimelig måte. Ettersom man er avhengig av bil i kommunen aktiviserte kommunen støttekontakter som ga gratis kjøretrening et visst

antall timer med sine egne biler. Etter hvert kjøpte somaliene en fellesbil til formålet og slik fikk mange sertifikat på en rimelig måte.

BYDEL ALNA

Minoritetsrådgivere

I bydel Alna har det som før var Flyktning- og innvandrereksjonen i bydel Furuset i samarbeid med helse- og sosialtjenesten gjennomført et prosjekt over fire år med å ansette Minoritetsrådgivere. Prosjektet startet i 2001 og skal evalueres i 2004. Prosjektet ble basert på erfaringer i bydelen med å bruke kompetente folk med bakgrunn i migrasjonsland som rådgivere for fagfolk eller direkte overfor sin egen befolkningsgruppe. Minoritetsrådgiverne blir rekruttert ut fra sitt kjennskap til det norske samfunnet og til lokalmiljøet, ut fra personlig egnethet og eventuelle erfaring. Det gis ingen formell opplæring, men interesserte deltar i samlinger der man gjennomgår faglige tema med fagfolk i bydelen. Slik utvikler man et større nettverk av potensielle minoritetsrådgivere, der ikke alle nødvendigvis er kvalifisert. Pr. i dag er det et nettverk av 27 rådgivere hvorav 17 er aktive. Tilgjengelighet er også et viktig kriterium for arbeidet. Minoritetsrådgivere brukes på alle områder i bydelen. Noen ganger trekker en saksbehandler inn en minoritetsrådgiver i sitt arbeid, men stort sett knyttes minoritetsrådgivere direkte til familier som trenger ekstra støtte, i forbindelse med introduksjonsprogrammet. Programkoordinator eller andre følger så opp rådgiveren faglig. Alna har også utplassert tre til fire minoritetsrådgivere i det offentlige servissenteret i bydelen. Slik får man også kontakt med innvandrere/ flyktninger som ikke er i hjelpeapparatet og kan hjelpe dem å finne veien i systemet, med å løse ekteskapskonflikter med mer.

Leder for prosjektet understreker at nettverket av rådgivere og det nettverksbygging i bydelen på basis av dette er svært viktig. Arbeidet med minoritetsrådgivning gir ringvirkninger slik at det også inspirerer til frivillig arbeid i bydelen. Et eksempel er en avis på urdu som ble startet av en pakistansk mann i bydelen og der han tar opp tema knyttet til å leve i eksil.

Skoleverksted og kantineprosjekt på Furuset

Dette er en kombinasjon av norskopplæring og arbeidstrening med praksis i kantina for innvandrere generelt, men somaliere har utgjort den største gruppa. Prosjektet er rettet mot kvinner og kvinner og er et heldagstilbud. Prosjektet følger arbeidslivets regler, man må for eksempel levere sykmelding hvis man er syk eller har syke barn og får reglene inn helt fra starten.

Undervisningen er temabasert og alle har praksis i kantina en dag i uka. Temaene er hentet fra studentenes hverdagsliv. Videre er tilbudet utvidet med et studieverksted der studentene arbeider mer selvstendig med oppgaver. Det er også et såkalt konversatørprosjekt knyttet til skoleverkstedet. En dag i uka kommer folk fra frivillighetssentralen og snakker med elevene, enten om tema knyttet til undervisningen eller andre frie tema. En gang i uken er det gymnastikk ute eller inne.

Med utgangspunkt i praksisen på kantina og i samarbeid med kvalifiseringssenteret på Grorud stasjon, har mange fått praksisplass og jobb.

BYDEL STOVNER:

Somaliaprojektet

I 1997 ble det startet et forsøksprosjekt med en mannsgruppe ved Tverrkulturelt senter på Stovner finansiert av Barne- og familiedepartementet. Erfaringer fra dette arbeidet bidro til utformingen av Somaliaprojektet. I 1998 gjennomførte barnevernstjenesten en kartlegging av somaliere i bydelen. Spørreundersøkelsen ble gjennomført av en norsk og en somalisk medarbeider, med spørreskjema på norsk og på somali. Denne var basis for rapporten «Somaliere på Stovner» som igjen førte til Somaliaprojektet. Prosjektet omfattet mange tiltak for alle aldersgrupper og var et treårig prøveprosjekt finansiert av UDI. Prosjektet ble ledet av en prosjektansvarlig og en styringsgruppe bestående av prosjektledelsen, to ledere fra kvinnegruppen, somalisk lærer ved Somaliskolen og et par somaliske ressurspersoner. De viktigste tiltakene som fungerte over tid var:

Somaliskolen – et lørdagstilbud til barn i somali, koranen og somalisk dans med mer.

Kvinnegruppe – rettet mot hjemmевærende mødre som ikke kunne norsk

Mannsforum – for somaliske menn I – «Ressursgruppen» som skulle forberede somaliske menn til å fungere som rådgivere og ressurspersoner overfor andre menn i spørsmål om integrering, jobbsøking, boligspørsmål, forebyggende konfliktløsning med mer.

Kulturtolker

Ressursgruppen for menn mente at somaliere trengte mellommenn for å unngå misforståelser med hjelpeapparatet. Tverrkulturelt senter opprettet da et eget prosjekt «Kulturtolken» som skulle fungere som slike mellommenn.

Somaliaprosjektet ble evaluert i 2001 og det ble søkt om å videreføre de prosjektene som hadde vist seg å fungere. Prosjektet fikk imidlertid ikke mer midler og ble ikke videreført.

HELSE – OG VELFERDSETATEN, OSLO KOMMUNE

Prosjekt Bostedsløse

Dette er en del av et nasjonalt prosjekt som hovedsakelig er rettet mot ungdom og barnefamilier med rus- og psykiatriproblematikk som startet i 2000. Prosjektet er gjennomført i de syv største byene i Norge og i fire bydeler i Oslo og er finansiert av husbanken.

Prosjektet som her omtales fra Oslo, retter seg mot ungdom fra Afrika og Asia, samt mot hovedsakelig somaliske barnefamilier som har store problemer på boligmarkedet. Dette prosjektet startet i 2003. Målet er å arbeide helhetlig og kople ungdommer og familier opp mot det som betegnes som «søyler» for arbeidet, det vil si bolig, botrening, skole eller arbeid og nettverk. Gjennom å utvide nettverket til den enkelte eller å bruke det som finnes, arbeider man for at ungdommer og familier skal få trygge boliger og komme i utdanning eller arbeid, eller å kunne beholde den boligen de har. Prosjektet samarbeider med Kirkens Bymisjon ved Primærmedisinsk verksted, med Ressurssenter for somaliske kvinner, med Somalisk velferdsforening og med bydelene som inngår i prosjektet. Prosjektet arbeider med metodeutvikling og baserer seg i stor grad på somaliske prosjektmedarbeidere som arbeider med tillitsskapende prosesser for å få i gang samarbeid med de aktuelle ungdommer og familier.

TROMSØ

Somalisk kvinnegruppe, Kirkens Bymisjon og Psykososialt team for Nord-Norge

På bakgrunn av et samarbeid mellom Kirkens Bymisjon, Kreativt verksted, og Psykososialt team for flyktninger i Nord-Norge, ble Somalisk kvinnegruppe i Tromsø etablert i 2000. På oppfordring fra helsesøster som arbeidet med somaliske kvinner, fikk Psykososialt team med seg Somalisk kvinnegruppe og opprettet en gruppe som skulle jobbe med forebyggende helsearbeid blant kvinner. Under veiledning av Arild Ambø, Primærmedisinsk verksted, prøvde man ut modellen med sjølhjelpsgrupper og «naturlige hjelpere». Utgangspunktet for prosjektet var at somaliske kvinner, som er omskåret, skulle føle seg trygge når de skulle føde på sykehus i Tromsø. Det ble etablert en dialog med fødeavdelingen ved Regionalsykehuset i Tromsø,

der man utvekslet kunnskaper om fødsel og arbeid på fødeavdelingen for å bedre rutinene. Nå er en slik dialog opprettet og rutiner endret slik at de møter somaliske kvinners behov. Det planlegges nå et prosjekt der Somalisk kvinnegruppe skal innkalle fastlegene i Tromsø for en lignende prosess som den som ble gjennomført ved fødeavdelingen ved sykehuset. Samtidig har OK-prosjektet (Omsorg og kunnskap mot omskjæring av kvinner) ønsket å opprettet et samarbeid bl.a. med Somalisk kvinnegruppe i Tromsø for å utvikle en nasjonal plan for opplæring av helsepersonell.